תנובות שדה

גליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 151 / אב - אלול תש"פ

המכון למצוות התלויות בארץ
בראשות הרה"ג שניאור זלמן רווח שליט"א

מצוות התלויות בארץ • הלכות הנוהגות בהתיישבות • חרקים במזון מן החי ומן הצומח • כשרות המזון

בשורה משמחת
לכל שוחרי תורה והלכה

יצא לאור שו"ת 'כתר מלוכה'

בו נידונו שאלות שונות בד' חלקי השו"ע
מתקופת מגפת הקורונה לתפ"ץ

מאת מורינו ראש המכון וביהמ"ד
רבי שניאור זלמן רווח שליט"א

רב אזורי במ.א. גזר
ורב ודומ"ץ קהילת משכן התורה באלעד

הספר דן בשאלות בד' חלקי שו"ע

אורח חיים: נטילת ידיים על אלכוג'ל, תפילה עם מסכה, תפילה עם מטרייה, מנין מרפסות, עליה לתורה ממרחק, ברכה לחולי קורונה שאין לו טעם, הבאת תפילין שישרפו בעת היציאה מביה"ח, מענה לטלפון בשבת, להלשין על דרשת שבת הגדול המתוכננת, ועוד. **יורה דעה:** היכר לשנים שסועדים בו"ח בתקופה זו, פתרון לטבילת כלים בזמן זה, עניני כיבוד הורים, ביקור חולים וניחום אבלים בתקופה זו, ועוד. **אבן העזר:** חופה כאשר אסור כינוס עשרה, תקיעת כף בכתובה, ועוד. **חושן משפט:** תשלום לביה"ס, מעונות, אולמות, וכדו'. ביטול כרטיס טיסה, ותשלום העמלה לסוכן, חולה שיצא והזיק אדם או ממון. ❖
ועוד נושאים רבים ומגוונים...

הספר מופץ במהדורה דיגיטלית
למייל בחינם לזיכוי הרבים

ניתן לשלוח בקשה למייל: m.torani@macon.co.il
וכן ניתן להורידו מאתר המכון www.hamacon.co.il

סדרת הספרים 'תולעת שני'
על הלכות חרקים ונגיעות במזון

- דיני חרקים במזון
במהדורה חדשה ומיוחדת

חלק ב' - דגים וצמחי ים - **אזל**

חלק ג' - ירקות ופירות

חלק ד' - דגנים קטניות ומוצרי מזון מעובדים

חובה בכל בית!!!

סדרת 'השדה' המפוארת
על הלכות המצוות התלויות בארץ

קצירת השדה א חדש! - תרומות ומעשרות

גבולות השדה - ארץ ישראל לגבולותיה

תבואת השדה - הפרשת חלה

שביתת השדה - שביעית

עץ השדה - ערלה ונטע רבעי

חובה בכל בית!!!

להזמנות: 03-9030580

או בחנות הוירטואלית של המכון
www.hamachon.co.il

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני מצוות התלויות בארץ וכשרות המזון

גליון 151 / אב - אלול תש"פ

המכון למצוות התלויות בארץ
בראשות הרה"ג שניאור זלמן רווח שליט"א

מצוות התלויות בארץ • הלכות הנוהגות בהתיישבות • חרקים במזון מן החי ומן הצומח • כשרות המזון

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת המכון למצות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:
הרב יקותיאל דהן
HOL@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של
המכון, או תגובות על הנכתב
בגליונות השונים, לכתובת המערכת,
או לפקס, או לדואר האלקטרוני

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891

דמי מנוי לשנה: 60 ₪

© כל הזכויות שמורות

תוכן ענינים

גליון 151 - אב אלול

4 **דבר העורך**
בין המצרים

'מידע הלכתי'

6 **ערלה באוכמניות**
הגאון רבי **שניאור ז. רווח** שליט"א
רב קהילת 'משכן התורה' - אלעד וראש המכון למצוות התלויות בארץ

8 **גנוזות - דרוש לשבת שובה מאת רבי יעקב בן נאיים זצוק"ל**
מחכמי פאס ארג'יל ליוורנו
בעריכת הרב נתנאל אביטל שליט"א מחוקרי המכון

19 **תשובה בדין מת שקברו הטלית עמו**
הגאון מו"ר רבי **שלמה משה עמאר** שליט"א
הראשון לציון ורבה הראשי של ירושלים עיה"ק תובב"א

22 **בדין חובת תרו"מ ממאכל אדם שזרעו לבהמה וקצרו לאחר שליש**
תשובת הגאון רבי **שניאור ז. רווח** שליט"א
רב קהילת 'משכן התורה' - אלעד וראש המכון למצוות התלויות בארץ

27 **שיעור הפרשת תרו"מ בפירות שהצטמקו או תפחו ועוד**
הרב משה יהודה לנדאו שליט"א - אלעד. מרבני המכון

32 **עשיית תנאי מערב שבת כדי להפריש בשבת**
הרב ישראל מאיר פלמן שליט"א - מרבני כולל מדרש אליהו אלעד

39 **בענין 'העושה עיסה ע"מ לחלק והמסתעף'**
הרב דניאל רווח שליט"א - מרבני בית ההוראה משכן התורה אלעד

44 **שאלות ותשובות בהלכה**
שאלות 'הלכה למעשה' בענינים שונים מאת ראש המכון שליט"א

דבר העורך

בין המצרים

לקראת ימי בין המצרים אשר אנו עומדים בפתחם הנה אביא כאן מדבריו של האי חכימא דיהודאי רבינו **יוסף משאש** זצוק"ל על ימים אלו, בספר "מנחת יוסף" אשר יצא לאור מדרשותיו בהוצאת 'אור המערב - ירושלים', וזה לשונו הטהור:

"אמרתי לדבר מעין הימים הרעים שאנחנו עומדים בהם, שהם מראש חודש אב עד התענית, שהזהירו רבותינו ז"ל, משנכנס אב ממעטין בשמחה, כי חמשה דברים רעים אירעו לאבותינו בט' באב שהם: א. נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ. ב. חרב בית ראשון. ג. חרב הבית השני. ד. נחרשה העיר. ה. נלכדה ביתר. (תענית כו:).

ופירושם הוא: א. שנגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, דכתיב ויבכו העם בלילה ההוא, וקבלו רבותינו ז"ל כי אותו היום שבאו המרגלים והוציאו דבה על הארץ ערב ט' באב היה, (שם כט.) ובליל ט' באב בכו העם הרבה, כי לא האמינו באלקים ולא בטחו בישועתו, ואז נגזרה עליהם גזרה קשה שלא יכנסו לארץ, ולא יהנו ממנה לא מהגשמיות ולא מהרוחניות, וכן היה להם.

וגם אותו אשכול ענבים שהביאו, הצדיקים שאכלו ממנו טעם לחיכם כמו מן, והרשעים שהוציאו דבה היה מר כלענה לחכם ונתמלא פיהם תולעים ארסיים ששלחו בהם מגיפה רחמנא לצלן, כמו שאמר הכתוב וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה', והוי תיבת "במגפה" נוטריקון, באכלם מגפן היין, ושאר העם שהאמינו להם ונגזרה עליהם גזרה גם הם טעם לחיכם טעם מר, כדי שלא יהנו מפרי הארץ, וכן היה הדבר ברמונים ובתאנים שהביאו.

ורבותינו ז"ל משלו על זה **משל** לבן מלכים שהגיע זמנו לישא אשה, ואביו זימן לו אשה, בת טובים עם נדן מרובה, והבן לא האמין לאביו, ואמר לו ובלבד שאראה אותה, ואמר לו אביו, עתה שלא האמנת בי, תראה אותה ותהיה יראתה מוטלת עליך שתפחד ותרעד ממנה ליגע בה ולא תזכה ליקחנה.

והנמשל מובן, בן מלכים הם ישראל שהגיע זמנם ליכנס לארץ שנתן להם אבינו שבשמים, ארץ זבת חלב ודבש, ועליה אמר דוד, יפה נוף משוש כל הארץ, בגשמיות וברוחניות, בת טובים, שישבו בה וגדלו בתוכה עמודי עולם, אדם, שת, חנוך, מתושלח, נח, שם ועבר, אברהם, יצחק, יעקב, שבטי יה, ודור המדבר לא האמינו בו יתברך על טובה ויפיה, ואמרו לא יבואו בה עד שיראוה, ובעון העדר האמונה נגזר עליהם שלא יכנסו לה, שכן יקרה לכל אשר יבטיחהו ה' ולא יאמין בהבטחתו.

וכמו שאירע גם כן לשליש בימי אלישע, שלא האמין להבטחת ה' הטובה על יד נביאו, ואמר "הנה ה' עושה ארובות בשמים" וכו' והשיבו הנביא: "הנה עיניו רואות ומשם לא יאכל, ויהי לו כן וירמסו העם אותו בשער וימת", וכן אירע לאבותינו בזמן הבית שלא שמעו לדברי ה' על יד נביאיו, וכן הבטיח ירמיה הנביא לצדקיהו, שיפול אל הכשדים ולא תאונה אליו רעה, לא לו ולא לעיר ויושבי בה, ולא למקדש ה', ולא האמין, ונתפש ביד הכשדים ושחטו את בניו לעיניו, ועורו את עיניו, ואסרוהו בנחשתים, והוליכוהו בבלה, ונתנוהו במאסר עד יום מותו, ונחרבה העיר ונשרף המקדש, וכן היה בשניה שלא האמינו לצדיקי הדור שהרבו להוכיחם על רוע מעשיהם, ולא שמעו להם ונחרבה עוד.

וכן אירע ליושבי ביתר עד שנחרבה גם היא, ונחרשה עד שלא נשאר שום רושם ממנה כלל, גם נחרשה ונזדבלה בדם ההרוגים ובאפר השרופים, וכל המאורעות שאירעו בשני החורבנות בפרטות

מפורשים באיכה ובאיכה רבתי, ועל כן נהגו לקרות איכה בשבת שלפני ט׳ באב במנחה ולדרוש בה גם כן, ולכן נקראה שבת זו ׳שבת איכה׳, ועוד לו ב׳ שמות, שבת חזון, שבת דברים, וסימנם ׳אח״ד׳ ובשלשתם נאמר הלשון איכה, והרחבנו בזה הדבור במקומות אחרים, כמו שכתבתי בדרושי׳ לשבת דברים תשי״ב בס״ד, ועוד הודענום דינים השייכים לשבוע שחל בו ט׳ באב ולט׳ באב, המקום ב״ה ינחמנו בנחמת ציון, ויבנה אפריון, ונהיה על כל עליון, במהרה בימינו אמן. עד כאן דבריו.

דברים אלו צריכים לעמוד לנגד עינינו בימים אלו, ובפרט כאשר לצערינו נמצאים אנו בתקופה שאינה פשוטה כלל, לעולם כולו בכלל ולעם ישראל בפרט, הדבר היחיד שעמד לישראל בכל הגליות ובכל התלאות שעברו עליו, היא האמונה והבטחון בקב״ה, והידיעה הברורה שהכל מאת ריבונו של עולם באופן מחושבן ומדוקדק. ואם רואים אנו שנסיון הנגיף שנשלח לעורר אותנו, פוגע אף בענייני התורה והמצוות, שלא נוכל לקיימם באופן המושלם שבו אנו רגילים בו, אם זה בתפילות כסדרם ובמקומות בו אנו רגילים, לימוד התורה ומסירתה לתלמידים והצמאים לשמוע את דבר השם בקביעת עיתים לתורה.

ובאם נשים לב, התקופות בה המגיפה ביתר שאת היתה בספירת העומר וכעת בבין המצרים, שהמשותף לשתי תקופות אלו היא ענין החיזוק בכל הנושא שבין אדם לחבירו שיש לתת עליו את הדעת, ובמיוחד המצב שבו כעת אנו צריכים, בעקבות מה שציוותה אותנו התורה ״ונשמרתם מאד לנפשותיכם״, לשמור על מרחק איש מרעהו ודבר זה קשה ביותר לא רק מצד המעשי שבדבר, אלא מצד זה שעם ישראל ערבים זה לזה וכל חיי היהודי הם יחד איש עם רעהו, בעזרה הדדית בכל מאורע.

והיא הנותנת, באם בורא עולם כפה עלינו את המצב הנוכחי, נאמין שזה הוא רצונו ואנו צריכים להתמודד עמו, ומי שנותן את הנסיון - הוא נותן את הכח לעמוד בו, זאת בתנאי שלא ניכנס חלילה לייאוש ושברון לב, ונעשה את כל מה שבידנו בכדי להתחזק בענייינים אלו בכדי לקרב את הגאולה ובנין בית המקדש.

בירחון זה מוגש לפניכם מידע הלכתי ותשובות בהלכה מאת הרבנים הגאונים שליט״א, וכן במדור ׳גנוזות׳ הגיש בפנינו הרב נתנאל אביטל מאמר נעים לקראת ימי הרחמים והסליחות מאת אחד מחכמי פאס המופלאים רבי יעקב בן נאיים זיע״א אשר כתב עליו רבינו החיד״א: ״הדר שופריה דיעקב הרב הכולל וחין ערכו מי ימלל מעלת הרב המחבר נר״ו הדריה וזיויה. גברא רבא דאתא ממערבא מסיני בא... אשר ישב לכסא שופט צדק המגביהי לשבת בעיר תהלה ארג׳יל יע״א במושב זקנים אל עמק שוה. דמיונו כאריה לבי״א ביתיה כאריה דבי עלאי מתיל גרמיו במטיל אפי׳ באלף לא בטיל שמו נודע בשערים תהלתו על קצוי... דרך הלוכו הים קרב שקיל ואתי ויחן את פני העיר הזאת נעמי ליוורנו יע״א הפעם ילוה...״ ועוד ועוד שבחים ותוארים רבים. עוד זכינו להכניס כאן שני מאמרים חשובים אשר השתתפו בתחרות המאמרים אשר ערך המכון בשנה זו ובשנה הקודמת, ובאו ועלו כמאמרים המובילים והוכתרו בהם כזוכים במקומות הראשונים, וכאלה יש עוד אלא שנביאם בפעמים הבאות כל אחד במועדו המתאים.

אנו בטוחים כי כי ענינים אלו יביאו תועלת גדולה לקוראי הירחון, ובהזדמנות זו נחזור ונתפלל ונצפה לתשועת ה׳ הגדולה לכל עמו ישראל בכל מקום שהם, ונוסיף ברכה לכל העוסקים במלאכת הקודש בעניני המכון, ולקוראינו היקרים, שנזכה לבנין בית מקדשינו ותפארתינו במהרה, אמן.

בברכה, העורך

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

❖ ערלה באוכמניות

❖ נצרים היוצאים מן השורשים

א. כפי אשר כתבנו כבר בגליון 148 אילן פרי זה, הוא עץ לכל דבר, שכל סימני עץ יש לו, וגם את אשר פירסמו אודות 'נותן פרי תוך שנתו מגרעין' איננו נכון, ופרי זה מגרעין נותן רק לאחר שנתיים [בדקתי זאת הן במרוקו והן בישראל].

ב. בצמח זה בדומה לצמחים נוספים, צמח זה מוציא משרשיו ייחורים מתחת פני האדמה, ולייחורים אלו צריך למנות שנות ערלה מחדש, כדין היוצא מן השרשים שחייב בערלה וכפי שפסק רבינו הרמב"ם, והגם שמרן השו"ע השמיט זאת בדיני ערלה, כבר ביארנו הדברים בספר עץ השדה (פ"ו הערה 6) יעוי"ש. וכן עיקר הלכה למעשה [ומה שיש שרצו לתלות במרן הגרשז"א במנח"ש (ח"א סי' עא אות ח) אחהמ"ר טעות בידם, ובוודאי דאינו פליג על דברי הפוסקים, ומלבד הט"ס שיש שם שכתוב חייב במקום פטור, שהרי בסי' רג להדיא שפטור, מ"מ כל כוונתו לגבי בננות וכמבואר היטב למעי', ופשוט].

ג. ומכל הנ"ל היו שחששו, שגם שתיל שמגיע מהמשתלה יש לחוש, שמה שיוצא מעל פני האדמה לא יצא באותו זמן ויש לחוש לו לערלה. והנה הגם שבשטחי הגידול דבריהם אמת, ויש חובה על החקלאי להוריד את כל אשר עולה מידי שנה, כדי שלא יגדלו ויהיה דינם כערלה.

ד. אולם למעשה על צמח זה עד גיל של כשנה ושלושה חודשים אין לחוש כלל ליציאות חדשות, ואבאר את דברי, הנה צמח זה תחילתו במשתלה ובמיכל קטן שם הוא גדל כגזע אחד בלבד, ובזמן זה הוא בונה בעיקר את הצמח כלפי מעלה, והוא בונה את המסה של השורש, וכל עוד שהמסה של השורש איננו בנוי היטב, אין עדיין עיניים חייקיות שמהם עתידים לצאת הענפים החדשים. השהיה במיכל הקטן ובמשתלה הוא בין 9-8 חודשים, ואז הוא מועבר לשטח הגידול, או למיכל ענק במצע מנותק או לשתילה באדמה. כחצי שנה לאחר שהוא מגיע לתחנה הסופית שלו, מסת השורש מגיע לבניה המושלמת שלה, ואז פורצים הענפים החדשים מתחת פני האדמה. חשוב לציין כי גם לו יצוייר שבמשתלה יפרוץ ענף חדש, הוא יוסר מיד על ידי השתלן

שמעוניין לחזק את הגזע המרכזי שיצבור כח וייבנה כלפי מעלה כיאות ולא יילקח מכוחו. במדינות בחו"ל נותנים להם להתפרץ כך שלמעשה כל העת מתחדש המטע שבאמצעות הענפים החדשים ולכן המטעים שם מגיעים עד 15 שנה ויותר. מאידך בגידול בארץ ישראל מחמת איסור ערלה, לא נותנים לענפים אלו להישאר, ולכן ממוצע חיי המטעים הם 7 שנים בלבד.

ה. לכן חקלאי שמקבל את השתילים של האוכמניות מהשטח, בעוד בני שנה או פחות אין צריך לחוש כלל להתפתחות חדשה של השורשים. מאידך בשטח הגידול חובה כל שנה לעבור ולהוריד החזירים, ואכן כך היא ההוראה לאגרונומים המאשרים שטחים לשיווק במקומות הכשרים, שלפני קטיף עליהם לעבור על כל העצים לוודא שאין כל ייחור שעלה מן הקרקע ונותר ללא שהורידוהו, ורק אחר שיש בטחון מוחלט שהכל הוסר מקבל החקלאי את האישור ונכנס לרשימת החקלאים המאושרים.

ו. וזאת יש לידע שלעולם גזע שהוא בן שנה וחצי, כאשר יפרוץ לידו ענף חדש, לעולם הוא ייראה משני לו, ואפשר בקלות לראותו, והענף החדש יתעצה לאחר שנה ויותר, אם כן באם יבקרו בשנה השנייה יהיה ניתן בלי כל ספק לזהות את הייחורים שעלו מן הקרקע ואותם להסיר. ומכאן ואילך כל שנה לאחר פסח שזה כמה שבועות לפני קטיף לוודא את הורדת הייחורים ואז יהיה אפשר להנפיק אישורי הערלה.

ביקרא דאורייתא
שניאור ז. רווח

מדור
גנוזות וכתבי יד

הרב נתנאל אביטל שליט"א
מחוקרי המכון

דרוש לשבת תשובה מאת רבי יעקב בן נאיים

מחכמי פאס - ארג'יל - ליוורנו

תנחומא [שמו"ר תצוה לח ב] **הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי ולא נמות** [חבקוק א יב], **אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם חפץ אתה שנהיה קדושים הסר ממנו המות** עכ"ל.

מדוע נגזרה מיתה על אדם הראשון, הרי רובו זכויות, וגם עשה תשובה

בריש כל מראין נתתי אל לבי לחקור חקירה אחת, והיא זאת דאמרינן פרק קמא דר"ה תנא מעביר ראשון וכך היא המדה, ואמר רבא ועון עצמו אינו נמחק - דאי איכא רובא עונות מיחשיב בהדייהו, א"כ אדם הראשון איך נחשב לו עון אחד ואין זולתו להצטרף בהדיה ונתחייב מיתה לו ולזרעו אחריו, ועוד אפי' אם אינו מעביר ראשון הלא אדם נידון אחר רובו כדאמרינן ג' ספרים וכו' צדיקים נחתמים וכו' רשעים וכו' בינוניים תלויין וכו', ואמרינן לעולם יראה עצמו חציו זכאי וחציו וכו', וא"כ אדם [הראשון] איך נתחייב מיתה כיון שאין רובו עבירות, והעולה על כולם כיון ששב בתשובה דאמרינן [עירובין יח:] ק"ל שנים ישב בתענית איך לא הועילה לו תשובה לבטל הגזירה.

דרך א' - נגזרה עליו מיתה כדין מיתת ב"ד שאינה בטלה לעולם אף לאחר תשובה

והדרך האחת אשר יאמר כי הוא זה שאדם הראשון נידון כמחוייב מיתות ב"ד שלא יצדק עליהם אחת מהנה שאם חילל שבת באחת מן המלאכות אפילו שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו מנוס להנצל ממיתת ב"ד והגם שאין בידו עון זולתו ואע"פ ששב בתשובה אין דרך זו מוציאתו מחיוב המיתה, והיא לדעתי שאלת מלאכי השרת שאמרו פרק במה בהמה [שבת נה:] מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון א"ל מצוה קלה ציויתיו ועבר עליה וכו', וכל אשר בתוכו יתמ"ה דמה שאלה זו ומה טעם יש בה וזיל קרי בי רב הוא, אלא הכוונה דאינהו ס"ל דמה שנגזר עליו מיתה הו"ל כחייבי כריתות ומיתה בידי שמים והקשו בעצם למה קנסת מיתה עליו, איבעית אימא משום דכך היא המדה מעביר ראשון ראשון, ואיבעית אימא דאין רובו עבירות, ואיבעית אימא תשובת"ו בצדו[א], וחדית להו מצוה קלה צויתיו וכו' ר"ל שנידון כחייבי מיתות ב"ד, ומה שאמר להם מצוה קלה לאו

א. היינו דעבד תשובה.

למימרא דאם היתה חמורה פטור, אלא ר"ל כדין חייבי מיתות שאפילו עבר על הקלות כגון גונב נפש וחובל בחבירו בשבת ומקלל אביו ואמו אפילו לאחר מיתה דלפי הנראה קלות הן וענשן מיתה, הכא נמי מצוה קלה צויתיו ועבר עליה ואין מקום לתמיהה זו.

ביאור הכתובים בתהלים ע"פ הנ"ל

והוא הנראה בכתוב [תהלים לב א] **אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון ואין ברוחו רמיה.** ורז"ל דרשו מה שדרשו, ולפי האמור כוונת דוד אדונינו, **אשרי נשוי פשע וכסוי חטאה מבני אדם** ר"ל אין בידו עון להתחייב עליו מיתה בידי אדם שבדיני אדם אין מזור למכתו, והדר קאמר טעמא אשרי אדם בזה שאפילו יש בידו עבירות שבינו למקום שאין חייב מיתה בידי אדם יש לו כמה טענות וצדדי הזכות להפטר, חדא **לא יחשוב ה' לו עון** ראשון, ע"ד מעביר ראשון ראשון קמא קמא בטיל, ועוד יש לו תיקון אחר והוא בש**אין ברוחו רמיה**, ששב מעבירות שבידו עד שנשאר בלא רמיה, משא"כ בדיני אדם דלא מהני.

והוא האמור במקום אחר **מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים** הוא היה מתכוין יהיה משפטי בידך, שהמשפט שיהיה בידך יש לו תרופה משום דעיניך תחזינה מישרים אפילו מה שאני עתיד לעשות מהמצוות יחשב לי לזכות כאילו עשיתיו ומצטרף לרובא זכויות, וכ"ש אם הייתי מבעלי תשובה.

דנוהו כדין ב"נ דסגי בעד אחד ודיין אחד

וא"ת אי דנו בדיני אדם הא בעינן עדה ועדים והתראה, הא לא קשיא, דדין בני נח דנו, דלא בעי עדה ועדים והתראה אלא בעד אחד ובדיין אחד ואזהרתן זו היא התראתן. מחמת חשיבותו של אדה"ר והיותו יציר כפיו של הקב"ה, אפי' עון קל גבי דידיה הוי חילול ה' שרק מיתה מכפרת עליו

הדרך הב', דכיון דאדם הראשון חסיד גדול היה והוא יציר כפיו יתברך אפילו עבירה קלה נחשבת לו לחילול השם דאינו מתכפר אלא במיתה כדאמרינן פ"ב דיומא [פו:] בד' חילוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש עבר על עשה וכו' אבל מי שהיה בידו חילול ה' כולן תולין ומיתה ממרקת אפילו עשה תשובה. וצ"ל לפי זה דחילול השם לא אמרינן ביה מעביר ראשון, ואמרינן התם היכי דמי חילול השם כגון דאמרי אינשי שרי ליה מאריה לפלניא ע"ש גווני טובא דהוי קל שבקלות וחשיב ליה חילול השם, והיינו טעמא דאמרינן בעלמא [יבמות קכא:] וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה, משום דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד לגבי דידהו הו"ל כחילול השם, ובכמה דוכתי אמרינן אדם חשוב שאני.

ביאור כתובים בתהלים ע"פ הנ"ל

וזאת היתה תרעומת אדונינו דוד [תהלים קיט נב-נו] **זכרתי משפטיך מעולם ה' ואתנחם, זלעפה אחזתני מרשעים עוזבי תורתך** וכו' **זאת היתה לי כי פיקודיך נצרתי**, הכוונה שהיה מצטער על משפט אדם הראשון שכך עלתה לו ולא הועיל לו תשובה, והיינו **זכרתי משפטיך** מתחילת העולם דהיינו אדם הראשון ונבהלתי, והוא מותיב לה והוא מפרק לה משום דאדם חשוב שאני[ב] וכל דבר שאינו מתוקן נחשב לו לחילול השם ובשביל כך **ואתנחם**, אבל אליה וקוץ בה **זלעפה אחזתני מרשעים** שטוענין לומר כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות, ודין גרמא דעצירה[ג]

ב. אולי כוונת רבינו שרמוז במילת "מעולם" היינו בגלל שאדם הראשון היה מעולם וקדום וחשוב הוא, שאני, והוי חילול ה'.

ג. מליצה על משקל לשונו של ר' יוחנן [ברכות ה:] ששיכל את עשרת בניו והיה אומר דין גרמא דעשיראה ביר", היינו זאת עצם בני העשירי, ובמליצה זו שינה רבינו ל"עצירה", ותהיה כוונת המילים זו גרמת העצירה של

והם עוזבי תורתך לסבה זאת, ולא כן אנכי עמדי **זמירות היו לי חוקיך** וכו׳ **זאת היתה לי כי** וכו׳, ר״ל אע״פ שמחרפין ומגדפין לומר כי כל פרשת העבו״ר בשביל כי **פקודיך נצרתי** שאומרים לי זאת היתה לך כי פקודיו יתברך נצרת ולפום דינייהו בשב ואל תעשה עדיף.

ביאור פסוקים בתהלים העוסקים גם בנושא כפרת חילול ה׳.

הקדמה א׳: חילול ה׳ מתכפר ע״י עסק התורה, ואפי׳ לחוטא עצמו [ולא רק לצאצאיו], ולא נשנה ביומא מחמת דעסק התורה אינו שוה בכל, או משום דהוי ב״קום ועשה״

וזאת היתה כוונתו באמרו [תהלים קיט פט-צב] **לעולם ה׳ דברך נצב בשמים לדור** וכו׳ **כוננת ארץ** וכו׳ **למשפטיך עמדו** וכו׳ **לולי תורתך** וכו׳. בהקדים הא דאמרינן בפ״ק דר״ה [יח.] גבי בני עלי בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בד״ת ע״ש, אלמא שגזירה שנגזרה על חילול השם מתכפרת בעסק התורה, ומתוך זה קשה לי אההיא דחילוקי כפרה דחילול השם אין לו כפרה אלא במיתה ואמאי הא איכא עסק התורה, ודוחק הוא לומר דלא מהני עסק התורה אלא לגזירה הנמשכת מחילול השם כגון אביי ורבא דמדבית עלי קאתו דאינהו בדידהו ואין בידם עון אשר חטא אלא אבותיהם חטאו ואינם אבל למחלל עצמו אין לו תקנה אלא מיתה, דמאי פסקה דהא קרא סתמא כתיב אם יתכפר עון וכו׳, ואע״ג דקרא דמייתי מיניה ראיה[ד] הוא האמור בישעיה כ״ב [פס׳ יד] ונגלה באזני ה׳ אם יכופר העון הזה וכו׳, והתם ליכא זבח ומנחה כי היכי דלידוק מיניה הא בתורה מתכפר, מ״מ נילף מבית עלי דהתם נמי חילול השם הואי, ונראה לומר כי קתני מילתא דשוה בכל אבל מילתא דלא שויא בכל כגון עסק התורה שאינו שוה בכל לא קתני, ועוד כי קתני מילתא דאתיא ממילא אבל קום ועשה לא חשיב.

הקדמה ב׳: מח׳ ב״ש וב״ה בחגיגה מה ברא הקב״ה קודם ארץ או שמים, וביאור הפסוקים לשיטתם

ועוד נקדים מאי דאיפליגו ב״ש וב״ה פרק אין דורשין [חגיגה יב.], בית שמאי אומרים שמים נבראו תחלה ואח״כ ארץ שנאמר בראשית ברא את השמים וכו׳, ובית הלל אומרים ארץ תחלה שנאמר ביום עשות וכו׳ ארץ ושמים. מכל מקום קשו קראי אהדדי, כשברא ברא שמים תחלה וכשנטה [נטה][ה] ארץ תחילה. ודבר פשוט דב״ש סברי קרא קמא עדיף וב״ה קרא מאוחר עדיף ובבריאה ונטייה פליגי.

הקדמה ג׳: דברי הגמ׳ בסוטה שלעושים מאהבה הקב״ה שומר לאלפים דור, ולעושים מיראה לאלף דור

והנה כוונת דוד לתרץ קראי אהדדי כלפי מה שהקשו קראי אהדדי בפרק ה׳ מסוטה [לא.], כתיב ועושה חסד לאלפים לאוהביו ולשומרי מצוותיו וכתיב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצוותיו לאלף דור, כאן מאהבה כאן מיראה, התם למאי דסמיך ליה והתם למאי דסמיך ליה.

אותם רשעים שאומרים כל הקרב וכו׳.

ד. ר׳ ישמעאל בד׳ חילוקי כפרה ביומא.

ה. בפי׳ ענין ה״נטיה״ יש מבארים [נחל אליהו] ע״פ הרמב״ן [ריש בראשית] שתחילה ברא הקב״ה את חומר ה״יולי״ שממנו יצר כל צבא הארץ, ואת חומר היולי שממנו עשה את כל צבא השמים, ולבריאת אותו החומר קורא כאן בריאה, ולעשיית השמים והארץ עצמן קורא נטיה.

חידושו[ו] של ר' חיים אבואלעפיא, שיראת הרוממות ואהבה שאינה תלויה בדבר שוים [לענין שכר "לאלפים"] וכן אהבת השכר ויראת העונש שוים

והרב מהרח"א הקשה בשלמא קרא דלאלף דור הוי קושטא אלא קרא דלאלפים לאוהביו ולשומרי מצוותיו מיחזי כשיקרא, והרא"ם כבר יישב קושיא זו בסוף פרשת ואתחנן דלאלף דור קאי לשומרי מצוותיו, ולאוהביו קאי אשומר הברית והחסד, ולא נאמר בו "הבא שיעור", וקרא דלאלפים דבק לאוהביו, ולשומרי מצוותיו קאי ארישא ועושה חסד. והרב ז"ל לא ניחא ליה בזה כלפי דלפי הנראה הוא דחוק, והוא ז"ל מפני השמועה תירץ דיש שני סוגים באהבה וב' סוגים ביראה, אהבה - אהבת השכר ואהבה ממש שאינה תלויה בדבר, ויראה נמי איכא יראת העונש ויראת הרוממות, וקרא דאלף מיראת העונש ואהבת השכר וקרא דלאלף מיראת הרוממות ואהבה ממש, ודברי פי חכם חן.

הקדמה ד': בתחילה עלה במחשבה לברוא העולם במדה"ד, לבסוף שיתף לה מדה"ר

ואמרינן נמי והביאו רש"י בחומש, [כתיב] בראשית אלהים, וכתיב ביום עשות ה' אלהים, בתחלה עלה במחשבה לבראו במדת הדין כיון שראה שאין העולם מתקיים שתף מדת הדין למדת רחמים ע"ש.

הקדמה ה': הסתירה בפס' בענין קדמות השמים והארץ [שיישבוה ב"ש וב"ה, כ"א לפום מאי דס"ל] תתורץ ע"פ המופיע בהקדמה ד', ובהוסיף שהשמים נבראו במדת הדין והארץ במדת הרחמים, וא"כ קדמת ארץ בחד קרא והקדמת שמים באידך קרא הוא רק כדי לסמוך כ"א למדה שבו נברא, לשם ה' ולשם אלהים

ומעתה אין אנו צריכים לפלוגתא דב"ש וב"ה אם שמים נבראו תחלה או ארץ נבראת תחלה, וקרא דבראשית ברא אלהים את השמים בעליונים שאין יצה"ר שולט בהם במדת הדין והיינו אלהים את השמים, וקרא דביום עשות ה' אלהים ארץ שיצה"ר שולט בארץ הוצרך לשתף מדת רחמים האי לדסמיך ליה והאי לדסמיך ליה.

ביאור הפסוקים ע"פ כל הנ"ל

והוא כוונת דוד: **לעולם ה'** [לעולם התנהג עמנו במדת ה', דהיינו] במדת רחמים מתחלה ועד סוף, וכ"ת **ברא אלהים** דהיינו במדת הדין לחוד, [אין זה, כי אם] **דברך** דהיינו מחשבה ראשונה **נצב בשמים**, אבל יושבי ארץ שהם **דור דור** בראת להם **אמונתך** דהיינו התשובה שנבראת קודם העולם שאין העולם מתקיים זולתה, ועל ידה **כוננתה ארץ ותעמוד**, ומזה נמשך לו התימה מאחר שמדת התשובה נבראת לתחתונים לכפר על כל דבר פשע ואנכי הרואה **למשפטיך עמדו היום** כל העולם עוברין לפניו כבני מרון **וכל משפטיך כי הכל עבדיך**, ר"ל כי הכל על עבדיך[ז] אפילו איתנהו בעשה דתשובה לא אתי עשה דתשובה ודחי אפילו לקלות דידהו, משום שהכל נחשב להם לחומר חילול השם שאין להם תקנה אלא במיתה, וזה תימה שלא נבראת התשובה אלא לקלי המרוץ, ואיהו מפרק ליה **לולי תורתך שעשועי** דאית להו כפרה בלמוד התורה **אז אבדתי בעניי** ר"ל בעוני השכל שאין לי פה להשיב ליראיך וליודעי שמך באומרם למה נגרע.

ו. לכאורה את חידוש זה הביא רבינו אגב אורחא, ואינו לצורך ביאור פסוקי "לעולם ה'" וכו'.

ז. "עבדיך" הם אדה"ר.

ביאור דברי חבקוק הנביא והמדרש המופיע בתחלת הדרוש

ובכן מה מתקו דברי חבקוק הנביא[ח] [א יב] **הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות ה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסרתו**, הכוונה **הלא אתה מקדם** בריאת העולם, **ה' אלהי** שתפת מדת הרחמים למדת הדין, דהיינו מדת התשובה, א"כ **קדושי לא נמות** על הקלות ותשובה תהני לן, ואני רואה כל כלפי לייא כל הקרב אליך **ה' למשפט שמתו** אפילו ה' שהוא מדה"ר מתהפך להם למדת הדין, והיינו למשפט שמתו **וצור להוכיח יסרתו** ר"ל זה השם יסרתו צור להוכיח, ואדרבה ונהפוך הוא שאף מדת הדין היה ראוי להתהפך להם לרחמים שצדיקים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים.

וזאת היתה לי כוונת המאמר הנצב פתח השער **אמרו ישראל לפני הקב"ה חפץ אתה שנהיה קדושים** ר"ל צדיקים, **הסר ממנו מכת המות** הזה ע"י התשובה ולא תחשב לנו הקלות לחמורה שבחמורות והוא מובן מאליו.

ביאור מאמר חז"ל בשבת שהקב"ה לא רצה להודיע לדוד האם נמחל לו עוונו, והטעם שלא רצה שייקל בעיני אחרים עוון חילול ה'

וזאת היתה לי כוונת מאמרן פרק במה מדליקין [שבת ל.], **מאי דכתיב עשה עמי אות לטובה** וכו' **אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם מחול לי על אותו עון, א"ל מחול לך, א"ל עשה עמי אות בחיי, א"ל בחייך איני מודיע בחיי שלמה בנך אני מודיע** וכו'. דמאי טעמא בחייו לא רצה להודיע? אבל הדברים מגיעין למה שכתבנו, שהצדיקים הכל נחשב להם לחומר חילול ה' ולכך אע"פ שמחל לו לאיזה סבה מפני עסק התורה או זולתה לא רצה להודיע בחייו כדי שלא יהיה חילול ה' קל בעיניהם לומר שמתכפר בתשובה קודם המיתה אי לזאת בחיי שלמה אני מודיע.

ביאור כתוב בתהלים ע"פ הנ"ל

והיא היא כוונת דוד באומרו [תהלים נא ו] **לך לבדך חטאתי** וכו' **למען תצדק** וכו', מפני שהיה סבור שלא ידע בו שום אדם וא"כ ליכא חילול, **ולך לבדך חטאתי** וקבלתי עונשי אחר התשובה, א"כ מחול לי על אותו עון **למען תצדק בדברך** שאמרת [ע"ז ד:] לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד[ט], ואם לא תקבל תשובתי לכפר לגמרי א"כ ח"ו לא תצדק בדברך. כל זה היה אומר בתחלת המעשה אבל אחר שנודע לכל איהו גופיה אזיל ומודה.

דברי הגמ' בר"ה, והעולה ממנה: א. דעת ר' יוחנן שאין גזר דין של יחיד נקרע אלא של צבור בלבד, ויחיד השב בעשי"ת נקרע לו גזר דינו. ב. דעת ר' יצחק שיחיד מקרע גזר דינו תמיד.

ומקום יש בראש לפרש המאמר הלז באופן אחר בהקדים מאי דאמרינן פרק קמא דר"ה [יז:] א"ר יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דין של אדם שנאמר השמן לב העם הזה וכו' ושב ורפא לו איזהו דבר שצריך רפואה זה גזר דין. מיתיבי השב בינתים מוחלין לו לא שב בינתיים אין מוחלין לו אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם אין מוחלין לו, ל"ק הא ביחיד הא בצבור, מיתיבי עתים לטובה וכו' שאני התם דאפשר בהכי, מיתיבי יורדי הים וכו' עשה להם סמניות לומר לך צעקו קודם גזר דין נענין לאחר גז"ד אין נענין התם נמי כיחידים דמו, מיתיבי שאלה בלוריא וכו' כתיב אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה' פניו וכו' עד שבא ר"ע ולימד כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד התם נמי ביחיד.

ח. המופיעים לעיל במדרש שבתחלת הדרוש.

ט. היינו אומרים ליחיד החוטא ראה דוד שהוא יחיד וחטא ונמחל לו ע"י התשובה.

וגז"ד דיחיד גופיה תנאי היא דתניא היה ר"מ אומר שנים שעלו למטה או לגרדום זה ירד וזה ניצול וכו' זה התפלל תפלה שלמה ר"ל נתכוון נענה וכו', רבי אלעזר [אמר] כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד, ר' יצחק אמר יפה צעקה לאדם בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד ע"ש בפנים.

הטעם שיחיד השב בעשי"ת הוא משום שלא נגזר דינו עדיין [ואין אפשרות מיוחדת בעשי"ת לקרוע גז"ד] וא"כ מה שאמר ר' יוחנן שקורעין לו בעשי"ת הוא על בינונים דוקא שעוד לא נקרע גז"ד

ולפי"ז נראה דטעמא דשב בינתים מוחלין לו לפי שעדיין לא נחתם גז"ד בעשרת ימ"ת עד יום הכפורים וכן כתבו התוס' בפ"ב דנידה עלה ע"ב ד"ה כאן כשעושין וכו', וכן כתב רש"י בפירושו לישעיה [נה ו] דרשו ה' בהמצאו - קודם גז"ד בעוד שאומר לכם דרשוני, ע"כ. ובזה ניחא דהא ר"י אמר לעיל [שם טז:] איהו גופיה ג' ספרים נפתחים וכו' רשעים נחתמים למיתה וכו', ואי אמרת דהשב בינתים אפילו לאחר גז"ד מוחלין לו א"כ חתימה דרשעים בר"ה למה לי נינטר להו עד יום הכפורים כמו הבינוניים, אלא ודאי לא מהני תשובה בינתיים אלא משום דליכא גז"ד והיינו לבינונים.

לפני הנ"ל תיושב קושיית הגמ' בר"ה טז.

וא"ת ר' יוחנן דאמר כמאן לא כר"מ ולא כר' יאודה ולא כתנא דבי ר"י דכולהו ס"ל אדם נידון בר"ה וגז"ד שלו ביום הכפורים[י], וכ"ת דתנאי בבינוניים מיירי, א"כ אמאי איצטריך הש"ס [שם טז.] לאוקומה [למתני'[יא]] כתנא דבי ר"י לוקמה כר' יאודה ומתני' בגז"ד ובצדיקים ורשעים ולא בבינוניים ור' יאודה מיירי בבינוניים, וי"ל דעד השתא לא נחית הש"ס לחלק באדם בין צדיקים ורשעים ובינוניים ולהכי אוקמה כתנא דבי ר"י ואתחלת דין, אבל השתא דשמעינן ליה לר"י דמחלק אין הכי נמי דמיתוקמא כר"י ומתני' בצדיקים ורשעים ור"י בבינוניים.

דעת ר"מ לכאורה היא כדעת ר' יצחק שגז"ד דיחיד מיקרע

אבל קשיא לי אמאי דקאמר [שם] כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי[יב] כמאן כר' יוסי דאמר נידון בכל יום, ואבעית אימא כמאן כרבנן וכרבי יצחק דאמר יפה צעקה בין קודם גז"ד וכו', ואמאי לא קאמר כר"מ דשנים שעלו למטה וכו' זה נתכוון וזה לא נתכוון[יג], דודאי אחר גז"ד קאמר דמהניא תפלה דאי קודם גז"ד קאמר זה נתכוון וזה לא פשיטא דזה נתכוון לא נחתם גז"ד וניצול וזה לא

י. עי' ר"ה טז. בג' השיטות.

יא. שנינו במשנה: בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה - כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם, ובחג נידונין על המים. **ובגמ':** מני מתניתין? לא רבי מאיר, ולא רבי יהודה, ולא רבי יוסי, ולא רבי נתן. דתניא: הכל נידונים בראש השנה, וגזר דין שלהם נחתם ביום הכפורים, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: הכל נידונין בראש השנה וגזר דין שלהם נחתם כל אחד ואחד בזמנו, בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בחג נידונין על המים, ואדם נידון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים. רבי יוסי אומר: אדם נידון בכל יום, שנאמר ותפקדנו לבקרים. רבי נתן אומר: אדם נידון בכל שעה, שנאמר לרגעים תבחננו. וכי תימא לעולם רבי יהודה היא, וכי קתני מתניתין אגזר דין - אי הכי, קשיא אדם. ע"כ. ועל קושיא זו מתרץ רבינו דנימא ר' יהודה איירי בבינונים דגז"ד ביו"כ, ומתני' בצדיקים ורשעים דגז"ד בר"ה.

יב. על ת"ח וחולים. רש"י.

יג. בר"ה יח. שנינו בברייתא: היה רבי מאיר אומר: שנים שעלו למטה וחוליין שוה, וכן שנים שעלו לגרדום לידון ודינן שוה, זה ירד וזה לא ירד, זה ניצל וזה לא ניצל. מפני מה זה ירד וזה לא ירד, זה ניצל וזה לא ניצל? זה התפלל ונענה, וזה התפלל ולא נענה. מפני מה זה נענה וזה לא נענה? זה התפלל תפלה שלימה, נענה, וזה לא התפלל תפלה שלימה לא נענה. רבי אלעזר אמר: כאן קודם גזר דין, כאן לאחר גזר דין. רבי יצחק אמר: יפה צעקה לאדם, בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין.

נתכוון וגז"ד שלו נחתם ומת, ועוד דבשאר ימים נמי איירי וכבר נחתם גז"ד[יד], וא"כ לוקמה כר"מ, ועוד קשיא לי ר' יצחק היינו ר"מ דאיהו תרוויהו ס"ל יפה צעקה אף לאחר גז"ד ויש ליישב.

הנפק"מ בגזה"ד לר' יצחק

וא"ת לר' יצחק דאמר יפה צעקה אפילו לאחר גז"ד א"כ גז"ד למאי נפקא מינה, וי"ל דלאחר גז"ד בעי תשובה מעלייתא.

משא ומתן בדברי התוס' בנדה ע:, שהק' מסוגיא דהתם דמשמע דיחיד מקרע גז"ד לר' יוחנן דאמר שאינו מקרע, ותירצו דסוגיא דהתם כר' יצחק, וק' עליהם מעיקרא מאי קסברו, ועוד קושיות

וראיתי לדקדק אמה שכתבו התוס' בפ"ב דנדה עלה ע' ע"ב דאמרינן התם כתוב א' אומר כי לא אחפוץ במות המת וכתוב א' אומר כי חפץ ה' להמיתם כבני עלי, לא קשיא כאן כשעושין תשובה כאן כשאין עושין תשובה. כתוב אחד אומר ישא ה' פניו וכו' וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים, לא קשיא כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד. וכתבו הם ז"ל וז"ל: כאן כשעושין תשובה, בספרי משני הך קושיא כאן קודם גזר דין כאן לאחר גז"ד, ותימה דבר"ה פ"ק אמרינן א"ר יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גז"ד, ופריך השב בינתים וכו', ומשני הא ביחיד הא בצבור, ש"מ ביחיד תשובה אין מקרעת גז"ד, ובשמעתין משמע דמועלת תשובה לאחר גז"ד אפילו ליחיד דומיא דבני עלי דאילו קודם גז"ד פשיטא דמקבל תשובה ועוד דלהמיתם משמע לאחר גז"ד, וי"ל דסוגיא דשמעתין כר' יצחק דאמר יפה צעקה בין קודם גז"ד בין אחר גז"ד עכ"ל.

מתוך דבריהם משמע דמאי דמשני רומיא דקראי ישא פניו אקרא דלא ישא פנים כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד, תרוויהו בלא תשובה, אבל ע"י תשובה אפילו גז"ד דיחיד נקרע, דאי ע"י תשובה ואפ"ה לאחר גז"ד לא מהני תשובה, אדקשיא להו מההיא דר' יוחנן דפ"ק דר"ה תיקשי להו שמעתין דידיה אדידיה, דבשינוייא אחרינא משמע דמהני תשובה לאחר גז"ד אפילו ליחיד דומיא דבני עלי, ולא מצו לתרוצי כמו שתירצו, אלא ודאי בלא תשובה ולהכי קשיא להו מדרבי יוחנן, וא"כ קשה טובא אמאי איצטריך קרא דלא ישא פנים לאחר גז"ד פשיטא כיון דנחתם גז"ד מאחר שלא עשה תשובה איך יקרע בלא תשובה מעיקרא מאי סברי ב"ד של מעלה ולבסוף מאי סברו, ועוד לפי דבריהם מאי פריך התם בר"ה אדר' יוחנן דאמר גדולה תשובה שמקרעת מההיא דשאלה בלוריא כתיב ישא וכתיב לא ישא וכו' ובא ר"ע ולימד כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד והוצרך לשנויי הא נמי ביחיד, והשתא דבלא תשובה מיירי מאי פריך והא רבי יוחנן גדולה תשובה קאמר, ועוד תמה אני בדבריהם דאינהו קשיא להו אדר' יוחנן ומתרצי אתי' כר' יצחק ודקארו לה מאי קארו לה, ועוד דשמעתין דנדה רבי יהושע בן חנניה דהוא תנא קאמר לה ולמאי איצטריכו לאלומי סברתו מדרבי יצחק, ועיקר הקושיא מהכא לרבי יוחנן דהוי אמורא ולדידיה לא תירצו כלום, ולרבי יוחנן נמי ל"ק מידי דהא אמרינן התם להדייא וגז"ד דיחיד גופיה תנאי היא ורבי יוחנן כאידך תנא.

יד. הנה בדברי רבינו פה מכריח דאיירי אחר גז"ד הואיל ואיירי לאחר ר"ה, שאז ודאי נגזר הדין. וזה רק לר"מ דלשי' אדם נדון בר"ה וכנ"ל. אמנם ברבי אלעזר דאמר כאן קודם גז"ד, ודיבר גם בשאר ימות השנה מוכרח שיש מצב של "קודם גז"ד" גם בשאר ימים, ובפשטות נראה דמצב זה של קודם גז"ד היינו דיכול לבוא אחריו גז"ד, ואפי' עתה שהוא באמצע שנה, ע"כ כתב בטו"א שדעת ר"א כדעת רבי יוסי דאמר אדם נדון בכל יום. ובעל"נ כתב די"ל דאיירי בעשי"ת ובבינוני התלוי ועומד. ונתחדש בדבריו דבינוני, מלבד מה שנגזר לו משנה קודמת על מה שיהא עמו בעשי"ת - שיעלה למטה [וגזרו עליו גם לעשי"ת הבאים הואיל וקמי שמיא גליא דבינוני יהא, ואפי' שנה קודמת היה צדיק], ושוב נכתב לו עתה בר"ה דין למות רק לא נגזר, ע"י תפילה יוכל להנצל ממנו [ולכאו' א"צ תפלה, דכל שלא נחתם למה ימות].

יש לבאר שכוונתם לתרץ דר׳ יוחנן יאמר שמעולם לא תירץ ר׳ יהושע ן׳ חנניה כפי המובא בסוגיא שם, אלא כפי המובא בספרי [וא״ש עם דעת ר׳ יוחנן]

ואפשר שכוונתם במה שכתבו דשמעתין אתיא כרבי יצחק, הכי קאמרי, לרבי יצחק הוא דמשנינן כאן בשעושין תשובה כאן בשאין עושין תשובה, אבל רבי יוחנן מצי אמר לך דרבי יהושע ן׳ חנניה לא שני הכי מעולם אלא בתרי רומיא דקראי שני להו כאן קודם גז״ד כאן לאחר גז״ד כדאיתא בספרי, ולהכי הוצרכו לומר בריש דבריהם בספרי משני כאן קודם כאן אחר, ומ״מ אכתי קשה דאפילו תימא רבי יהושע ב״ח ס״ל דיחיד גזר דינו נקרע ע״י תשובה לא קשה לרבי יוחנן מידי דאיהו סבר כאידך תנא דגז״ד דיחיד אינו נקרע, איך שיהיה דבריהם צריכים לי תלמוד.

אפשר לבאר הסוגיא בנדה גם לדעת ר׳ יוחנן, ועל קושית התוס׳ דפשיטא דיש תשובה קודם גז״ד, יש לומר דאינו פשיטא דלאומות העולם גם תשובה כזאת אין

ולולי דבריהם יכולין לפרש כאן כשעושין תשובה היינו קודם גז״ד, והאי דקשיא להו פשיטא, לא קשיא, דטובא קמ״ל דלישראל אם עשו תשובה קודם גז״ד נכנס להם לפנים משורת הדין, לאפוקי אומות העולם אפילו קודם גז״ד אינו עושה לפנים משורת הדין כמו שכתבו הם ז״ל [שם ד״ה כאן קודם], ומאי דקשיא להו דלהמיתם משמע אחר גז״ד לא קשה דה״ק דחפץ ה׳ להמיתם אחר גז״ד מחמת שלא עשו תשובה קודם גז״ד אבל לאחר גז״ד לא מהני תשובה וכרבי יוחנן, והשתא אתי שפיר מאי דפריך התם אדרבי יוחנן מההיא דר״ע שבא ולמד כאן קודם גז״ד וכו׳.

מנ״ל לגמ׳ שר׳ יוחנן ס״ל דיחיד אינו נקרע, שמא נקרע, וכל הברייתות שמהם מקשים עליו כאידך תנאי דאינו נקרע. והתירוץ, דמוכרח משום דס״ל דרשעים נחתמים לאלתר, ומאי נפק״מ בחתימתם אם יכולים לקרעה, ונמתין להם עד יוה״כ כבינונים

ובשמעתין דידן דר״ה קשה קצת דאמאי איצטריך הש״ס לדחוקי דר׳ יוחנן מחלק בין יחיד לצבור מכח הנך ברייתות דפריך מינייהו לר״י, כיון דמסיק דגז״ד דיחיד גופיה תנאי היא לישני דרבי יוחנן אמר לך אנא דאמרי כאידך תנא דגז״ד דיחיד נקרע.

ולזה יש לתרץ כיון דשמעינן לרבי יוחנן גופיה דקאמר [ר״ה טז:] ג׳ ספרים נפתחים בר״ה ורשעים נחתמים לאלתר למיתה ובינוניים תלויים עד יה״כ, ודאי דס״ל דגז״ד דיחיד אינו נקרע, דאי ס״ל דגזר דין דיחיד נקרע אמאי רשעים נחתמים בר״ה לינטר להו עד יה״כ[טו] אלא ודאי אין לאחר גז״ד כלום ביחיד.

ראיות מלשון הרמב״ם שפסק כר׳ יצחק

ומעתה יש לדקדק במה שכתב הרמב״ם ז״ל פ״ב מהלכות תשובה הלכה ו׳ **אע״פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בי׳ ימים שבין ר״ה ויוה״כ היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר דרשו ה׳ בהמצאו, במה דברים אמורים ביחיד, אבל צבור כל זמן שעושין תשובה וצועקין בלב שלם הם נענין שנאמר כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו** ע״כ. ודבריו מוכיחין שפסק כר׳ יצחק דאמר יפה צעקה לעולם בין קודם גז״ד בין לאחר גז״ד חדא מדקתני אע״פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם והיינו לישנא דר׳ יצחק, ועוד מדקתני בד״א ביחיד אבל צבור

טו. ק׳ דהא כתב רבינו לעיל דגם לר׳ יצחק אחר גז״ד בעי תשובה מעלייתא וא״כ גוזרים דינם של רשעים להצריכם תשובה מעלייתא בעשי״ת שהם ימים המיועדים לתשובה [ואף שגם אחר יוה״כ תועיל להם התשובה, הואיל וימים אלו הם ימי התשובה כבר בהם בעו מינייהו תשובה מעלייתא, אבל בינונים יעשו תשובה רגילה ויחתם דינם לחיים]. ועיי׳ לקמן ד״ה וא״כ שהכריח רבינו דלר׳ יצחק רשעים נחתמים ביוה״כ דאטרוחי בי דינא למה לי, וגם ע״ז ק׳ דטירחתם לחתום רשעים מיד מחמת הנ״ל, שתהא תשובתם קשה.

כל זמן וכו' ובצבור אמרינן בהדיא בש"ס מנין לגז"ד של צבור שאפילו נחתם נקרע שנאמר כה' אלהינו בכל קראנו, ועוד ליכא מאן דפליג בגז"ד של צבור דכולהו תנאי ואמוראי ס"ל נקרע היכא דאין עמו שבועה ומדסיפא לאחר גז"ד רישא נמי לאחר גז"ד והיינו כר' יצחק.

סתירה בדברי הרמב"ם דאיך מחד גיסא פסק כר' יצחק דגז"ד דיחיד ומאידך כר' יוחנן דג' ספרים

וא"כ היכי פסק ההיא דר' יוחנן פ"ג מהלכות הנז' הלכה ג', בכל שנה ושנה שוקלין עונות כל אחד ואחד בי"ט של ר"ה מי שנמצא צדיק נחתם לחיים ומי שנמצא רשע נחתם למיתה והבינוניים תולין אותם עד יוה"כ אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה עכ"ל, ור' יוחנן לשיטתיה אזיל דס"ל דגז"ד דיחיד אינו נקרע ולהכי חתימה דרשעים בר"ה ובינוניים תלויים עד יוה"כ, דאי לר' יצחק דס"ל דגז"ד דיחיד נקרע רשעים נמי תלויים עד יה"כ דאטרוחי בי דינא לא מטרחינן, ועוד דקתני בבינוניים אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה משמע דלא מהני תשובה אלא לבינוניים ואי כר' יצחק לרשעים נמי מהני תשובה שנשתנית גזירתם ממות לחיים, ובשלמא לר' יצחק דאף דיפה צעקה בין קודם גז"ד דהיינו בעשרת ימי תשובה ובין לאחר גז"ד דהיינו בשאר ימים מ"מ יש חילוק בין עשרת ימ"ת שהיא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד משא"כ בשאר ימים שאינה מתקבלת מיד, אבל לר' יוחנן לא מצית אמרת דגז"ד דיחיד נקרע בעשרת ימ"ת דא"כ גז"ד בר"ה מאי טיבותיה דכיון דעשרת ימ"ת הם מסוגלים לתשובה ומתקבלת מיד כך לי רשעים כבינוניים וא"כ גז"ד בר"ה למאי נפקא מינה וצריך לי תלמוד.

תירוץ הפרשת דרכים

שוב ראיתי להרב המופלא מהר"י רוזאניס בדרשותיו דרוש י"ג שכתב דאפילו למ"ד דגז"ד דיחיד אינו נקרע מודה דבעשרת ימי תשובה נקרע, ולדעתי לא יתכן לסברת רבינו כמ"ש ודוק.

קושיית המפרשים על הרמב"ם למה הצריך לציבור "לב שלם", אחר שבגמ' שנינו שעל ציבור נאמר "ולבם לא נכון" ואעפ"כ והוא רחום יכפר עון, וישוב רבינו דבגמ' איירי קודם גז"ד והרמב"ם איירי אחר גז"ד

ומדי עברי ראיתי מקשים על רבינו במ"ש צבור כל זמן שצועקין **בלב שלם** הם נענים, ממאי דאמרינן בפ"ק דתענית [ח.] א"ר אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים נפשו בכפו אוקים רבי שמואל בר נחמני אמורא עליה ודרש ויפתוהו בפיהם וכו' ולבם לא נכון עמו ואע"פ כן והוא רחום יכפר עון, לא קשיא כאן ביחיד כאן בצבור, ופירש"י צבור אע"פ שאין לבם שלם ביחיד אינו נשמע א"כ לבו מכוון ע"כ, ואמאי הצריך רבינו לצבור לב שלם, ומכח קושיא זו הוצרכו לחילוקים שלא יתיישבו על הלב.

ולדעתי המעט הוא אין משם ריח קושיא על רבינו, דרבינו מיירי לאחר גז"ד דמייתי קרא כה' אלהינו בכל קראינו אליו דמניה ילפינן בש"ס שאע"פ שנחתם נקרע, וההיא דפ"ק דתענית קודם גז"ד ואע"פ כן ביחיד בעי לב שלם וק"ל.

מחלוקת ר' יצחק ור' יוחנן היא אם גומרים דינו של שור שלא בפניו, שאדם כלפי ב"ד של מעלה הוא כשור, ואם אין גומרים שלא בפניו אז "הקדישו מוקדש," היינו הקדיש עצמו ועשה תשובה מהני

המורם מכל האמור דאיכא פלוגתא בגז"ד דיחיד אם נקרע אם לאו. ונ"ל דפליגי במאי דפליגי תנאי בשלהי פרק שור שנגח ד' וה' [ב"ק מד:], ת"ר שור שהמית עד שלא נגמר דינו מכרו מכור הקדישו

מוקדש החזירו שומר לבית בעליו מוחזר משנגמר דינו מכרו אינו מכור הקדישו אינו מוקדש החזירו אינו מוחזר, ר' יעקב אומר אף משנגמר דינו החזירו מוחזר, ואוקימנא פלוגתייהו אי גומרין דינו של שור בפניו או לא, לרבנן אין גומרין אלא בפניו ואמר ליה אי אהדרתיה ניהלי הוה מערקנא ליה לאגמא השתא אתפסתיה לתוראי בידא דלא יכילנא ליה, ור' יעקב סבר גומרין דינו של שור שלא בפניו ואמר ליה סוף סוף מיגמר הוה גמרי ליה לדינא, מ"ט דרבנן אמר קרא השור יסקל וגם בעליו יומת כמיתת בעלים כך מיתת השור מה בעלים בפניו אף שור בפניו, ור"י בשלמא בעלים בני טענה נינהו אלא שור בר טענתא הוא ע"כ.

והשתא לפי סברת רבנן אין גומרין דינו של שור אלא בפניו ואם גמרו שלא בפניו אינו נגמר ולר"י גומרין, א"כ מצינן למימר דר' יוחנן אית ליה כר' יעקב דגומרין דינו של שור שלא בפניו והכי נמי לגבי אדם דדמי לשור לגבי ב"ד של מעלה גומרין דינו שלא בפניו, וכיון שנגמר דינו ונחתם הוי גמר ואינו נקרע, ור' יצחק ס"ל דאין גומרין ולהכי אפילו נגמר אינו גמר אי עביד תשובה. ואי הוה ר' יצחק סבר דגומרין אם נחתם אינו נקרע דהא לרבנן אם הקדישו אינו מוקדש אבל השתא דס"ל אין גומרין אפילו גמרו אינו נגמר הקדישו מוקדש.

ביאור דברי הפס' בחבקוק ע"פ הנ"ל

והיינו דאמר חבקוק, **הלא אתה מקדם** בתחלת הבריאה **ה' אלהי** שתפת מדת רחמים לקבל תשובת עוברים ושבים, **קדושי** וכיון שאתה קדוש וצוית לעמך להיות קדושים ע"י התשובה א"כ אפי' נחתם גז"ד **לא נמות** דלא הוי גמר דין, ובלא גמר דין הקדישו מוקדש, **ה' אלהי למשפט שמתו** בדיני תורתך דהלכתא כרבנן, וכי תימא גזר דין מאי טיבותיה **וציר להוכיח האדם**, כדי לשוב ולהקדיש עצמו יסדתו לגז"ד לא שאינו נקרע.

הוא הדבר אשר נתכוון בעל המאמר **אם חפץ אתה שנהיה קדושים** ע"י התשובה **הסר ממנו המות** שנחתם בב"ד הצדק כדין שור שהוקדש אם נגמר דינו שלא בפניו אליבא דרבנן דהלכתא כוותייהו דגמר דין שלא בפניו לא הוי גמר דין.

א"נ יש מקום בראש לפרש פלוגתא דר' יוחנן ור' יצחק דלפי מאי דאמרינן באלו הן הלוקין [מכות] עלה י"ד ע"ב, א"ר יוחנן לאו שקדמו עשה לוקין עליו, אמרו לו אמרת, א"ל לא, אמר רבה האלהים אמרה, וכתיבא ותנינא, כתיבא וישלחו מן המחנה וכו' ולא יטמאו את מחניהם, ותנינא הבא אל המקדש טמא לוקה, ואלא מ"ט הדר ביה משום דקשיא ליה אונס דתניא אונס שגירש אם ישראל הוא מחזיר ואינו לוקה ואם כהן הוא לוקה ואינו מחזיר, קתני מיהת אם ישראל וכו', ושקיל וטרי הש"ס ליישב ברייתא זו, ומסיק אמר רבא אמר קרא ולו תהיה לאשה כל ימיו כל ימיו בעמוד והחזר קאי וכן כי אתא רבין א"ר יוחנן כל ימיו בעמוד והחזר קאי, א"ל רב פפא והא לא דמי לאו דידיה ללאו דחסימה, א"ל משום דכתיב ביה עשה יתירא מגרע גרע, אי הכי כל לאו הניתק לעשה נימא הכי, א"ל ההוא לנתוקי לאו הוא דאתא, הניחא למ"ד ביטלו ולא ביטלו אלא למ"ד קיימו ולא קיימו מאי איכא למימר, מידי הוא טעמא לר"י הא אמר ר' יוחנן לתנא תני ביטלו ולא ביטלו וכו', זו היא גירסת רש"י ופירושו בה. אבל גירסת הרי"ף והרמב"ם הניחא למ"ד קיימו ולא קיימו אלא למ"ד ביטלו וכו' מאי איכא למימר, מידי הוא טעמא לר"י, הא א"ל ר"י לתנא תנא קיימו ולא קיימו, ופירוש הסוגיא לדעתם עיין בשיטת הריטב"א למכות ועיין מ"ש הר"ן בסוף חולין פרק שלוח הקן.

וא"ת למאי דהדר ביה משום דקשיא ליה אונס השתא נמי תיקשי ליה טמא שנכנס למקדש ותירץ הרא"ש דשאני טמא משום חומרא דכרת אע"פ שניתק לעשה לוקה, ומה שיש לדקדק עליו מסוגיא דפרק כיצד הצולין לקמן יתבאר.

ומתוך דברי התוספות נראה דטמא שאכל קדש משום דהוי תרי לאוי דומיא דתמורה שהרי הוצרכו לדחוק אליבא דרבא דבעינן תרי לאוי דסמיכי ע"ש.

והר"ם פ"ק מהלכות נערה [ה"ז] כתב וזה לשונו: אע"פ שנאמר באונס לא יוכל לשלחה כל ימיו, כיון שקדמו עשה שנאמר ולו תהיה לאשה, הרי זה ניתק לעשה ונמצאת זו מצות לא תעשה שניתק לעשה שאין לוקין עליה אלא א"כ לא קיים העשה שבה כמו שיתבאר בהלכות סנהדרין. מתה קודם שיחזירנה או נתקדשה, ה"ז לוקה, דהרי עבר על ל"ת ואינו יכול לקיים העשה שבה עכ"ל. וכתב מרן בכ"מ דטעמא דפסק דלא כר' יוחנן משום דר' יוחנן הדר ביה ע"ש, נראה מדבריו דמפרש אמרו לו אמרת, לר' יוחנן אמרו, ודלא כרש"י שפירש דלרבב"ח אמרו.

וקשיא לי טובא לדעת מרן דהא אמרינן בש"ס להדייא כי אתא רבין א"ר יוחנן כל ימיו בעמוד והחזר קאי הרי ר' יוחנן גופיה מתרץ מאי דקשיא ליה מאונס והיכי אמרינן דאיהו גופיה הדר ביה, ולרש"י ניחא.

והרב לחם משנה פי"ח מהלכות סנהדרין כתב דכוונת רבינו בהלכות נערה ולו תהיה לאשה עם כל ימיו כמו שאמרה בש"ס כל ימיו בעמוד והחזר קאי ע"ש, ודבריו דברי תימה חדא דהעיקר חסר ואדרבה לא היה לו לרבינו לכתוב ולו תהיה לאשה אלא כל ימיו, ועוד מאי כיון שקדמו עשה שכתב רבינו והא הוי טעם לפגם דאדרבה כיון שקדמו עשה הוא טעם ללקות עליו, ויש ליישב דבריו אבל לא ימנע מן הדוחק.

הגאון מו"ר רבי
שלמה משה עמאר
שליט"א

הראשון לציון ורבה הראשי
של ירושלים עיה"ק תובב"א

במת שקברו הטלית עמו

בעהית"ש, בשני בשבת ז' תמוז התש"פ

למעלת ותהלת ידי"נ
הרב הגאון רבי **פינחס כהן** שליט"א
רבה של נתיבות יע"א.
החיים השלום והברכה,

בדבר השאלה שהעלה הערב בטלפון, על דבר יהודי שנקבר ושכחו וקברו הטלית עמו, ות"ח אחד הורה לפתוח את הקבר ולהוציא את הטלית, כי בספר גשר החיים ח"א כתב שמנהג א"י שלא לקוברו עם הטלית. ובאמת קשה הדבר להורות לפתוח את הקבר בשביל להוציא הטלית, וביקש חוו"ד העניה בזה.

ואפתח בדברי הטור יו"ד (ריש סימן שנ"א) שכתב תכריכי המת מותר לעשותן מכלאים, ובענין הטלת ציצית בהן, איכא פלוגתא דרבוותא, יש אומרים להטיל בהם, וי"א שלא להטיל, והרב רבינו זרחיה הלוי כתב בשם הרב יצחק בן מלכי צדק, כשנושא אותו לקוברו מטילין בו ציצית, שלא יהיו נושאי המטה מעוטפין בציצית והוא בלא ציצית, וכשקוברין אותו נוטלים אותו ממנו. (כלומר שבעת הקבורה נוטלים הציציות שלא יקבר עם ציצית).

ומרן הב"י שם כתב שהרמב"ן ז"ל בתורת האדם כתב מחלוקת זו באורך, והעלה שאין קוברין את המת אלא בטלית שיש בה ציצית ואין כאן בית מיחוש.

והמרדכי במו"ק (סימן תתס"ג) כתב, וטוב הדבר להסיר מן הארבע כנפות ולקושרם באחד מן הכנפים. עכ"ל הב"י.

והדרכי משה (אות א') כתב שהאור זרוע פסק בשם ראבי"ה דמי שהוא רגיל בציצית בחיים מניחין לו ציציותיו, ומן השאר נוטלין, ושראבי"ה בעצמו הורה כן, וראוי לסמוך עליו כי בעל הוראה הוא. עכ"ל.

עו"כ שם הטור שרבינו גרשם אמר בשעת פטירתו: ציצית חוץ. ונסתפקו בדבריו אם רצה לומר שיסירום מהטלית, או שיוציאום חוץ לארון. ויש מקומות שקושרין אותן בכנף הבגד. והרמב"ן כתב אין בזה שום ספק, אלא אין קוברין המת אלא בטלית שיש בו ציצית. עכ"ל.

ובשו"ע (שנ"א ס"ב) פסק. אין קוברין את המת אלא בטלית שיש בו ציצית. והרמ"א ז"ל בהגה, כתב וי"א דאין צריך ציצית, ונהגו לקוברו בציצית אך שפוסלין תחילה הציצית, או כורכין אותו באחד מן הכנפות. עכ"ל. והטו"ז (סק"א) הביא המעשה דרבנו גרשם שהביא הטור הנז'. ובמה שכתב הד"מ הנ"ל דמי שהיה רגיל בציצית בחייו מניחין לו ציציותיו וכו' כנ"ל, עיין בפ"ת (סק"א) במי שהיה אנוס ולא היה יכול לקיים מצות ציצית בחייו, ע"ש.

העולה מהאמור הוא שיש מחלוקת ראשונים, אם יש להטיל בתכריכי המת ציצית, או שאין להטיל, והטור הזכיר את רבנו זרחיה הלוי שהביא בשם הרב יצחק בן מלכי צדק שכתב שבזמן הלויה יטילו עליו טלית מצויצת, וכשקוברין אותו נוטלין אותה ממנו. ומיהו נראה לענ"ד שהטור בסיום דבריו הכריע כמ"ד שמטילין עליו ציצית גם בקבורה. שהרי סיים דבריו בזוה"ל: והרמב"ן כתב אין בזה שום ספק, אלא אין קוברין המת אלא בטלית שיש בו ציצית. עכ"ל.

והנה מרן ז"ל בש"ע הנזכר פסק בפירוש כהרמב"ן ז"ל. וגם הרמ"א ז"ל שהזכיר דעת החולקים, חזר וסיכם שנהגו לקוברו בציצית, רק שפוסלים הציצית או כורכין אחד מן הכנפות. ונמצא שהעיקר לדינא שאין איסור לקוברו בטלית מצוייצת, ולדעת מרן השו"ע כן צריך להיות לכתחילה, בלי לפסול הציציות ובלי לכורכן כלל. וגם הרמ"א כתב שכן נוהגים, רק שפוסלים או כורכין הציציות. וכנ"ל.

ואולם למעשה לא ראינו שקוברים מתים עם טליתות כלל, רק מכסים המטה בטלית עד הקבר ושם מוציאים את הטלית. ובאמת כן כתב בגשר החיים ח"א (פ"י בסדר ההלבשה, עמוד ק"ה, אות ה') שמכסים את המת בטלית מצויצת ואין פוסלים אותה, וקודם שמורידים אותו לקבר מסירין אותה מעליו. עו"כ שאין הטלית נאסרת בהנאה, שלא הניחוה עליו אלא לשעה עד הקבר.

עו"כ שם שאם הגיע מת מחו"ל ומכוסה בטלית, ששם נהגו לקבור עם טלית, הטלית הזו אסורה בהנאה, שלפי מנהגם שקוברים בטלית נמצא שהקצוה למת עולמית ואסורה בהנאה. אך מנהג א"י שלא לקבור עם טלית, ואין לשנות משאר מתים. כמו שכתוב בטוש"ע (סימן שנ"ב ס"א) שם כתב מרן ז"ל אין קוברין את המת בתכריכין יקרים אפילו לנשיא שבישראל. והש"ך שם (סק"א) כתב הטעם משום העניים, וגם משום גסות רוח. וע"ש עוד. ובאה"ט (סק"א) כתב דעשיר אין איסור לעשות לו פישתן יקר, ע"ש. עו"כ ויזהרו שלא לשנות בלבישת המתים מן הנהוג, שהמתים מקפידים בזה, כדאיתא בס"ח וספר החיים, וע"ש.

עו"כ מרן בשו"ע שם (ס"ב) שנהגו לקבור בבגדים לבנים עכ"ל. וכתב הפ"ת (סק"ב) בשם הלבוש, דהיינו פישתן לבן. וע"ש.

ובגשר החיים שם העלה, שגם המת שהגיע מחו"ל עם טלית, אין לקוברו עם טלית שלא לשנות ממנהג ארץ ישראל, אלא מסירים הטלית מעל המת, וקוברין אותה בקברו, מעל מכסה האבנים. או לגונזו במקום של גניזה בקרבת הקבר. עכ"ד.

עו"כ להלן שהיה מעשה בימים ההם (שעסק בבירור ענין זה), שהובא מת מעוטף בטלית מחו"ל ופסק האב בית דין ידי"נ הגאון רבי צבי פסח פרנק גם כן, לקבור את הטלית מעל מכסה האבנים המכסין עליו. עכ"ד.

ולעניות דעתי נראה פשוט שאפשר בכה"ג לקוברה מתחת לראשו או סמוך לגופו של הנפטר. דהמנהג שכתב הרב גשר החיים, שבארץ ישראל לא קוברים המת בטלית, היינו כשהיה על גופו ועוטפת אותו, אבל במונחת לידו אין בכך כלום. ובשאלה שהעלה כת"ר שליט"א אם הבנתי נכון הטלית לא עוטפת אותו אלא מונחת לידו, ואפילו אם היא על גופו ממש, בכהאי גוונא שכבר כיסהו בעפר, אין לחפור שוב את הקבר כדי להוציא הטלית, שעפ"י דין לא רק שאין בזה שום איסור,

אלא מרן ז"ל בשו"ע כתב שקוברים את המת בטלית מצוייצת, ודי לנו שלא לעשות כן לכתחילה. אבל כשנשכחה שם הטלית נלענ"ד דלית דן צריך לחפש בה, ושב ואל תעשה עדיף ולא לצער המת בפתיחת קברו, ומתוך הנחיצות כתבתי בקיצור והיעבת"א.

בברה"ת וברוב הוקרה,
באה"ר,

שלמה משה עמאר
הראשון לציון
הרב הראשי לירושלים

הגאון רבי
שניאור ז. רווה
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

בחובת תרו"מ ממאכל אדם שזרעו לבהמה וקצרו לאחר הבאת שליש

ומהו גדר של 'הבאת שליש' בחיטה

עש"ק פר' קרח תש"פ

לכבוד
הרב **יובל קורסייה** שליט"א
השלום והברכה לכ"ת,

בענין מה ששאלתם אודות אדם המגדל חיטים, שכל מטרת הגידול מתחילת זריעתם הוא לבהמות, והם נקצרים אחר הבאת שליש כדי לעשות מהם תחמיץ ושאלתם אם חייב להפריש מזה תרומות ומעשרות. ורמזתם למחלוקת ראשונים בדין מאכל אדם שזרעו למאכל בהמה, ושאלתם כיצד לנהוג הלכה למעשה.

א. בגדר הבאת שליש:

הנה על דין זה יש לדון מכמה פנים, אולם חשבתי שמן הנכון להקדים ולנסות להגדיר מה הגדר של 'שליש' לגבי חיטים בפן ההלכתי ובפן המציאותי. שהנה דברי הירושלמי במעשרות (פ"א ה"ג) ידועים ומפורסמים שכתב שם ר' זירא שלמד דין שליש בתבואה וזיתים מהפס': "עשר תעשר את כל תבואת זרעך", דבר שהוא נזרע ומצמיח, יצא פחות משליש שאינו נזרע ומצמיח. ואילו בבבלי (ר"ה יב ע"ב) למדו במסקנא שהבאת שליש נלמד מ"ועשת את התבואה לשלש השנים" (ויקרא פכ"ה פס' כא), אל תקרי לשלש אלא לשליש. ועוד ראה בירושלמי (שביעית פ"ה ה"א) על קושיית ר' בון בר אבא מדוע כשהביא שליש בשנת מעשר אחת נקבעת שנה זו לעונת המעשר שלו, שמא נאמר שהשליש שגדל בשנה שעברה דינו כלשעבר, ושני השלישים שבשנה הבאה ידונו להבא? ותירץ רבי זעירא: "שליש ראשון קשה לבא, מכיון שהוא בא, מיד הוא גדל".

ובספר קצירת השדה (במהדו"ח בפ"ח סעי' ב) כתבנו לברר לברר דין זה ומקורו לגבי דגן, תירוש ויצהר והדין בזה לגבי שאר פירות, בדעת הרמב"ם ובדעת שאר הראשונים. אולם בדגן מוסכם שהוא

הבאת שליש וכמבואר במקורות לעיל. ועיקר הזמן הוא שראוי להצמיח, והגם שנתנו שיעורים של שליש, וראוי לאכילה בשעת הדחק כל זה שיעור אחד הוא וגם המלפפונים שראויים בקטנותם, מ"מ הם גם ראוים להצמיח בזמן זה, והבאנו בארוכה מדברי מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א מתשובה שכתב לנו ונדפסה בחלקת השדה (ח"ג תרו"מ סי' ד מאות ג ואילך) והיא גם נדפסה בספרו כרם שלמה (ח"א ערלה סי' א), יעוי"ש.

ועוד הבאנו בקצירת השדה שם מדבריו ומדברי עוד פוסקים בהאי דינא של שליש אם הוא על שליש גידול של גודל או נפח הפרי, או שליש בישול הפרי. והבאנו שם שנחלקו בזה הראשונים והאחרונים, ובמהרי"ק על הרמב"ם הביא שתי הדיעות בזה, ועוד, אולם הבאנו שם שלמעשה דעת מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א שהוא זמן של שליש מבישול הפרי, יעוי"ש. וראה עוד בחזו"א (שביעית סימן יט אות כג ואת חלקם הראשון הביא מו"ר בתשובתו הנ"ל), וז"ל: "ואפשר לפרש שליש היינו שהכמות יגדל פי שלשה כשיגמר, ואנו לוקחין את חילוק הכמות למידה מדומה גם על האיכות. וכן נלמד מדברי הרמב"ם (פ"א מתרומות הי"ב)". הרי שהחזו"א נסתפק בדבר, שאפשר שהשיעורים נאמרו בכמות, אלא שהם סימן לשליש באיכות. ואולי בזה ניתן ליישב את סתירת הרמב"ם שמשמע שצריך שיהיו ראויים לאכילה, ומאידך ברמב"ם הנז' וכן בהלכות שמיטה (פ"ה הט"ז) משמע שהוא שיעור שליש ממש. וידידי הגרמ"ש שליט"א העיר שאולי הדבר תלוי בשיטות הראשונים האם שליש הוי סימן לנזרע ומצמיח, או הסיבה לחיוב, שאם שליש הוא רק סימן, אפשר ששיעורו בכמות, אבל אם זהו התכלית, וזורעת ומצמיחה הוי סימן שהביאה שליש, ע"כ ששליש היינו שליש בישולו. ויש לעי' בזה היטב. ועוד ראה לשון המנחת שלמה (ח"ג סי' קנח אות כא ובמהדורה אחרת תנינא סי' קיד) שם דן לגבי קציר שחת לבהמה לאחר שליש, וכתב בזה"ל: גם כתבתי בספרי [מעד"א תרומות פ"ב ה"י אות ג'] דאפשר שהשיעור של הבאת שליש היינו שליש "בישול" ולא שליש של גודל החיטה כי בשעה שהחטה רק שליש ה"ז ממש נוזלי כמו מים, ע"כ. ובאמת שכבר הוכרע להלכה ולמעשה שהשיעור הוא שיכול להזרע ולהצמיח, וכ"פ הרמב"ם בהל' מעשר (פ"ב ה"ה) וכן פסק מן השו"ע (סי' שלא סע' טו), ובכל גוונא אם הוא עיקר השיעור, או שהוא סימן לשיעור, יש לדעת המציאות של גידול החיטה שנדע אימתי שיעור זה.

עיקרו הוא שבארץ ישראל בממוצע משלב הזריעה עד שלב ההשתבלות יש כ 105 יום. ובתום כ 5 ימים נוספים מסתיים שלב הפריחה.

השלב הבא מתחיל להתרחש כעבור 18 יום והוא הנקרא הבשלת חלב [בו הגרגרים מתמלאים נוזל לבן כעין חלב שמקורו הוא העמילן שבו]. ולהבשלת חלב מלאה הוא מגיע כעבור 6-4 ימים נוספים. בשלב זה עדין השדה במבט כללי עדיין שומר על הצבע הירוק, כולל הגרגרים, אם כי הוא פחות ירוק באופן כללי טרום שלב זה. [את הפריקה מכינים מגרגרים שנקטפים בשלב זה ועוברים עישון ראה תולעת שני כרך ד עמ' רכא].

השלב הבא מתרחש כעבור 10 ימים נוספים והוא הבשלת הדונג [בו החלב נהיה סמיך ומתחיל להידמות בצבע ובמירקם לדונג], שדה הקמה כולה מצהיב גם הוא [להוציא החלק הבסיסי של נדני העלה שנשארים ירוקים].

השלב הבא היא ההבשלה המלאה בה הגבעול מצהיב לגמרי והוא מתייבש, הגרגרים מתייבשים לגמרי, המים מתאיידים, ונפח הגרגר קטן מאד. שלב זה שונה בין מדינות העולם באנגליה דווח על 3 ימים לאחר הבשלת הדונג, בארץ ישראל הממוצע הוא 12 יום [פרופ' מרדכי כסלו, תחומין כרך טו עמ' 51].

יש לציין כי גרגרים שנקצרו בשלב 'הבשלת חלב' והשאירום לייבוש, נפח הגרגר פוחת בשליש, והנביטה היא בקלות בשלב הזה [פרופ' מרדכי כסלו, שם]. אמנם היא חלקית בשלב הזה. מאידך

בהבשלת דונג הנביטה היא מעל 85% שזה אחוז המוגדר ככושר הנביטה הרצוי [ירחון השדה גליון עד שם ביצעו מכון חקל"ת יחד עם המינהל למחקר חקלאי בדיקה מקיפה]. בכל אופן כמתואר במקורות הנז', בהבשלת חלב חובה לייבש את הגרעינים כדי שינבטו, מאידך לאחר הבשלת הדונג הייתה נביטה גם בלי זה. וכמובן בהבשלה מלאה שהיא לאחר כל השלבים והיא שלב הגרעין היבש.

לפי כל האמור הגם ששבוע לאחר פריחה הגרגר מגיע לשליש מהנפח [ראה לשון הר"ש שביעית ד, ט], אולם ודאי שאין זה הזמן המדובר, כיון שאז עדיין לא תהיה כל נביטה. ובכלל כיון שנביטה מוכרחת שתהיה בגרגר יבש מחמת חומרי הנביטה שבו שהחומרים הפעילים הם ברמה שיכול לנבוט. וממילא ברור שכדי שיגיע לגודל שליש גרגר יבש, צריך גרגר לח גדול יותר, וברור שהכוונה לגמר הבשלת החלב, שהוא מגיע לנפחו המירבי, ואם כאמור לעיל בהבשלת דונג שזה בערך כ 28 יום לאחר הפריחה, אז מגיע ל 85% של נביטה, יש לומר דאי בעינן רוב גרגרים יכולים להצמיח הוא שלב זה או קרוב אליו ממש, והוא כ 12 יום קודם הקציר למאכל אדם כפי הנהוג בארץ [או כ 140 יום לאחר הזריעה]. וקודם לכן לא חשיב כלל שהגיע לשליש.

ולפי"ז יש לבדוק היטב, למה כוונתך שהם נקצרים אחר הבאת שליש, האם הכוונה אחר השלב הנז' לעיל, שהוא הזמן המחייב לגבי תרומות ומעשרות, ולא זמנים אחרים שיש הטועים בהם.

ב. מאכל אדם שייחדו לבהמה:

אמנם אם התברר שאכן החיטה נקצרה לאחר הבאת שליש על פי המבואר לעיל, ממילא חשיב כהגיע לעונת המעשרות, וממילא צריך להפריש תרומות ומעשרות באופנים מסויימים, ואם כן יהיה אסור בנתינה גם לבהמה ממאכל אדם זה. אלא דהכא איירי אמנם במאכל אדם, אך הוא ייחד אותו עבור מאכל בהמה מתחילת זריעתו, ושנינו במשנה בריש מעשרות, כל שהוא אוכל ... חייב במעשרות. אוכל פירושו מאכל אדם, וכמבואר בגמ' בשבת (סח ע"א) ובמקומות נוספים, שאין תרו"מ במאכל בהמה אלא במאכל אדם. וכן הוא ברמב"ם (הל' תרומות שם פ"ב מהל' ב ואילך, ע"ש). ועוד כתב שם שכרשינין אע"ג שאינם ראויים למאכל אדם, מכל מקום כיון שבשני רעבון רוב אנשים אוכלים אותם - חייבים בתרומות ומעשרות לעולם. והנה לגבי שאר מינים שאינם נאכלים אלא ע"י הדחק, יש מינים שחכמים התירו ללא הפרשה ובמינים אחרים חייבו בהפרשה, וכתבו האחרונים (משנה ראשונה תרומות פי"א מ"ט, וכן בתחילת מס' מעשרות, ותוס' אנ"ש פאה פ"ג מ"ד, וחזו"א בקונט' תרו"מ ס"ג אות ב) **שהדבר** תלוי בשיקול דעת של החכמים מה נקרא יותר אוכל, ומה נאכל רק בשעת הדחק גדול. ומאחר שאיננו בקיאים בזה ראוי לחייב להלכה בתרו"מ את כל הנאכל בשעת הדחק. ומ"מ כל הנדון כאן הוא בגדלו בסתמא, אולם באלו אם זרען לבהמה, אפי' נמלך אח"כ לאדם פטורים, אפילו לשיטות דס"ל שמאכל אדם שחשבו לבהמה לא מועילה מחשבתו (כ"כ החזו"א שם. ולענין כרשינים שחשבם לבהמה ראה בד"א תרומות פ"ב סקס"ד). וע"כ החזו"א (מעשרות סי' א סקכ"ט), שמין הראוי לאכילת אדם אפילו אם השימוש ברוב היבול אינו לאכילת אדם ורק במיעוטו משתמשים לאדם, חייב אותו מעט בתרו"מ. ועיין בדרך אמונה תרומות (פ"ב בצה"ל סקצ"ה) שהביא ראיה לזה מזרע פשתן. מאידך מיני גידולים שראויים גם למאכל אדם וגם למאכל בהמה, כגון הסיאה, האיזוב והקורנית, אם זרעם מתחילה לאדם - חייבים בתרו"מ. ואם זרעם לבהמה, פטורים אף אם יחזור ויחשוב להשתמש בהם לאכילת אדם. ואם גדלו מאליהם בחצר המשתמרת - חייבים, שסתמן לאכילה, ואם לאו - פטורים. וכן הוא בגמ' עירובין (כח ע"ב). וכ"פ הרמב"ם (שם), ומקורו במשנה במעשרות (פ"ג מ"ט) ועפ"י המשנה בשביעית (פ"ח מ"א). והנה מלשון הרמב"ם שם נראה שמשעה שנזרעו הגידולים באדמה אינו יכול להימלך ולחשוב לבהמה ולהיפטר. ובחזו"א (מעשרות סי' א ס"ק כא, וכן בקונט' הל' תרומות סי' ג סעיף ב. נדפס בסוף ס' דרך אמונה ח"ג) הסתפק שמא יכול לחזור בו עד שעה שנשרשו. יעוי"ש.

אולם בדומה לנידו"ד דאיירי בחיטים שהם גידולים שמוגדרים כמאכל אדם, אך הוא זרעם למאכל בהמה, או ששעיקר גידולם הוא לזרע, והוא החליט להיות שונה וזרע לשם הירק שלהם בלבד, משמעות דברי הרמב"ם הנז' שלא מועילה מחשבת הבעלים, ובטלה דעתו, וכן מבואר בגמ' בעירובין (שם) לגבי הזורע שעורים ופול ותלתן, שהם אוכל לאדם, לצורך ירק [ומבאר החזו"א מעשרות סי' א סק"י שכוונתו לזרוק את הזרע ולא להשתמש], בטלה דעתו אצל כל אדם, ומעשר את הזרע ולא את הירק, וכן פסק הרמב"ם (שם הל' ז) לגבי תבואה וקטניות שזרעם לירק. וכ"כ בתוס' רא"ש (נדה דף נא ע"א). וכ"כ בפשיטות במשנה ראשונה (פ"א מ"ח). אלא שלעומתם כתבו הרמב"ן והראב"ד (בחידושים עמ"ס ע"ז מא ע"א) לגבי זרעו לבהמה, שכן מהני מחשבתו לפטור. אלא שגם לדבריהם אם נמלך קודם גמר מלאכה לאכילת אדם חוזר ומתחייב.

והלכה למעשה כתבתי בספר קצירת השדה (מהדו"ח פ"ג סעי' ה) שהעיקר כדעת הרמב"ם והרא"ש, ובוודאי שחייב להפריש תרו"מ. אלא שלכאורה צריך לומר שמחמת החולקים ומחשש לסב"ל יפריש אולם לא יברך על הפרשה זו.

ג. אם ייחדו מתחילתו לשחת בלבד:

וכעת עלתה מחשבה בליבי לומר, שאפשר שנידו"ד יהיה קל יותר, כיון שמלכתחילה איירי בזרע לשם שחת, ולא לשם אוכל של החלק המחייב והם החיטים אלא של הקש בלבד. וגם כשקוצר לאחר שליש, האוכל שאותו הבהמות אוכלות הוא הקש, ואם כן אינו כזורע מאכל אדם עבור בהמה שתאכל, או זורע דבר מאכל כשרוצה לאכול חלק אחר בגידול וכמבואר לעיל, אלא הוא זורע לשם חלק במאכל שאיננו מאכל אדם לעולם, ועוד שהוא פטור בכלל, וכך הוא זרע בעבורו לכתחילה, ואם כן הוא שונה מהדין הכללי של מאכל אדם שזרעו לבהמה.

ואמרתי לדמות זאת לדין הקוצר תבואה לשחת עבור בהמה לגבי איסור חדש, ומצאתי שכתב מרן הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה (תנינא הנז' לעיל באות א) שאחר שהביא שהמקילים לענין חדש בחו"ל לא היה לעיניהם דברי השטמ"ק שנדפס מחדש על מנחות ועיי"ש בדף פ"ד ע"א סק"א דמבואר נמי שאסור אפי' בחו"ל בשל ישראל. ועוד הוסיף שחקלאי שזורע כדי לעשות סדר בגידולים ומנצל את הזמן הפנוי לזרוע תבואה לבהמות נראה דחשיב ודאי כמיוחד לשניהם גם לאדם וגם לבהמה. ומכל מקום כתב למעשה להקל לקצור לפני זמן הבאת העומר, מחמת המיקום, ומחמת הגדרת שליש, וכמבואר שם. ועוד הוסיף: וגם אפשר דנד"ד קיל טפי מפני זה שגם תחלת זריעתן אינה אלא לשחת, ולכן נראה דלמעשה יש להקל.

וכן ראיתי שכתב לגבי איסור חדש הגר"י אריאל בספרו שו"ת באהלה של תורה (ח"ד סי' לג) בתשובה משנת תשכ"ח וכתב שם בתו"ד: ולכאורה יש לדון אם כיום, שהתבואה מעיקרה נזרעת עבור בהמות - אם גם היא בכלל איסור קצירה קודם העומר. ויתכן לומר שקצירת תבואה שמעיקרה מיועדת לבהמה, אינה בכלל "קצירכם", ואין בה איסור קצירה קודם העומר. ומה שחילקה המשנה בין לפני הבאת שליש לבין אחרי הבאת שליש, הוא רק בתבואה שיש ספק בייעודה, ועומדת גם למאכל אדם וגם למאכל בהמה. ומכיון שהתחיל לקצור לבהמה לפני הבאת שליש, גילה דעתו שקציר זה עומד לבהמה, ולכן יכול להמשיך לקצור גם אחרי הבאת שליש. אך בתבואה שמעיקרה עומדת רק לבהמה, יתכן שבמקרה זה מותר להתחיל לקצור גם אחרי הבאת שליש.

הרי לך דהתירו קציר של חיטים לצרכי בהמה שנזרע לכתחילה לשחת, גם לאחר הבאת שליש, ולא חששו לאיסור קציר חדש לפני הבאת העומר, ואמרתי לדמות לנידו"ד הגם שעיקר הדין ועיקר הענין הוא חלוק זה מזה, מכל מקום הסברא היא אחת, שהן אמת שחיטים עומדים לאדם, אולם מאידך שחת הוא עומד לבהמה, וכזרעו לשחת, ורק לשחת ולא לגרגרי חיטה שאינה נזקקים

לו לבהמה, אם כן לא אמרינן דבטלה דעתו אצל כל אדם במבואר ברמב"ם שהבאנו לעיל, שהרי אדרבה כל אדם משתמש בשחת רק לבהמה ולא לאדם, ולכן גם אם עבר שליש, איננו כלל לשימושו ואינו צריך לזה כלל, ולכאורה יש לומר דהכא לכו"ע מהני מחשבתו זו, ויהיה פטור מתרו"מ.

ד. קודם גמר מלאכה שרי להאכיל לבהמה גם 'אכילת קבע':

ולבסוף אמרתי להביא, שבנידו"ד אפילו היה זה מאכל אדם גמור, שהגיע לעונת המעשרות, מכל מקום כבר כתבתי בספר קצירת השדה (מהדו"ח פ"ט סעי' יט) שפירות שלא נגמרה מלאכתם מותר להאכיל מהם לבהמה ולשאר בעלי חיים ללא הפרשת תרו"מ, אפילו באכילת קבע שלהם, ואפילו אם הגיעו הפירות לעונת המעשרות. ומקורו של דין זה הוא במשנה מס' פאה (פ"א מ"ו) וכ"פ הרמב"ם בהל' מעשר (פ"ג ה"כ) ומרן השו"ע (שם סעי' קפח). וטעם הדברים שמותר להאכיל בע"ח כדרכם, משום שכל אכילה שלהם נחשבת כארעי, ואע"פ שמניח לפניהם כדרך מאכלם, ובאופן שאצל אדם נחשבת אכילת קבע, מכל מקום לגבי בהמה לא חשיב קבע, וכ"כ מרן החזו"א (מעשרות סי' ד סקכ"ח וסקל"א).

ולפי"ז גם נידו"ד חשיב שלא נגמר מלאכת הפירות, שהרי החיטים מעולם לא הגיעו לגמר מלאכה שלהם שהוא מירוח הכרי והעמדת הערימה, שהרי הכל נקצר כאחד, ונדחס לקוביה אחת לצורך הבהמה. ואף אם לבהמה כן הוי גמר מלאכה, מכל מקום לאדם הוא בודאי אינו גמר מלאכה, ורק שלב זה הוא הקובע, כי רק הוא הגורם המחייב בהפרשת תרו"מ. ואם כן שלמעשה איירי קודם גמר מלאכה, ממילא שרי לכתחילה לתת לבהמה גם בלי הפרשת תרומות ומעשרות.

העולה לדינא:

חיטים שנזרעו עבור בהמה, ונקצרו לאחר הבאת שליש שהוא השלב שבהם הגרגרים יכולים להיזרע ולנבוט והוא בערך כ-10 ימים או שבועיים קודם קציר החיטה למאכל אדם [בסוף הבשלת החלב, או תחילת הבשלת הדונג], מכל מקום פטור מלהפריש מהם תרומות ומעשרות, קודם נתינתם כמאכל לבהמה. וכל זה מכמה טעמים הנז' לעיל.

הרה"ג
משה יהודה לנדאו
שליט"א

מרבני המכון

שיעור הפרשת תרו"מ בפירות שהצטמקו או שתפחו, והשוואה לשאר איסורים

הקדמה: בדיני התורה למיניהם שבהם יש הלכות השייכות לשיעור הדבר, כגון כזית, כביצה, מלא לוגמיו, כעדשה, כשעורה, קב, סאה, וכו', נמדדים השיעורים להלכה במידת נפח שלהם.

בתרומת מעשר ובמעשרות נאמר שניתן להפריש במידה במשקל ובמנין. כבר הבאנו [בתנובות שדה גליונות 133, 134] שבתרו"מ גם באופני מדידה אלו מתקיימת דין הפרשת עשירית מהפירות, ושם הרחבנו מהו שיעור העשירית האמיתית לגבי תרו"מ, ומה דינם של הפרשות שבהם בצורת מדידה ממדידות אלו יש הפרשים משמעותיים משיעור העשירית האמיתית. להשלמת העניין נדון כאן מה דינם של פירות שצמקו או שתפחו לגבי דין הפרשתם, ואם יש הבדל לבין דין זה בשאר איסורים.

הנדון כאן - האם ניתן להפריש מפירות שצמקו על שלא צמקו במנין, אף שבנפח יהיה השיעור קטן מעשירית, וכן להיפך, כשפירות התרומה תפחו, כיצד נשער עשירית מהפירות. וכיצד ראוי להפריש במיני הפירות השונים.

*

א. במנחות נד. דנה הגמ' בכל שיעורי תורה אם כמות שהן משערין או לכמות שהן משערין, כלומר, באיסורים ובמצוות שצריכים שיעור לדבר, מה הדין אם לא היה בדבר שיעור ועכשיו תפח, או להיפך, שהיה בו שיעור והצטמק, האם שיעורו האמיתי הוא כמות שהוא כעת, או כפי שיעורו הראשון. ומוכיחה הגמ' מהברייתא האמורה בתרו"מ, שתאנים על גרוגרות [תאנים מיובשות] מפרישים לפי מנין, וגרוגרות על תאנים במידה. מתאנים על גרוגרות במנין מוכיחה הגמ' שלכמות שהיו משערין [שאל"כ הוי מרבה במעשרות, שהרי מידת התאנים גדולה ממידת הגרוגרות], ואילו מגרוגרות על תאנים במידה מוכח שכמות שהן משערין [שאם משערין לכמות שהיו, נמצא מרבה במעשרות]. ורצתה הגמ' ליישב שמיירי בתרו"ג שניטלת באומד כדי שיתן בעין יפה, אלא שמהמשך הברייתא שהביאה ראב"י אמר שאביו היה מפריש מעשר במנין מגרוגרות על תאנים מוכח שמיירי בתרו"מ, ותירצה הגמ' שמיירי בתרו"מ וכראב"ג שניטלת באומד. אלא שמקשה הגמ' מדברי ראב"י עצמם שאמר שאביו [ר' יוסי] היה נוטל מגרוגרות על תאנים ומפריש לפי מנין, ומוכח שלכמות שהן משערין, שאל"כ כיצד מפריש במנין והא ממעט במעשר כמות שהן עכשיו. ותי' הגמ' שאני גרוגרות הואיל ויכול לשולקן ולהחזירן לכמות שהיו.

ובירושלמי בתרומות (פ"ב ה"ב) מובא חלק נוסף מהברייתא - שלא יפריש מתאנים על גרוגרות במידה, ולכאורה הוא תמוה מאד, שהרי ההפרשה המעולה והמדויקת ביותר היא המידה, ולמה לא יפריש [ובודאי יש להקשות כן למ"ד כמות שהן משערינן. וצ"ע למה לא הביא הבבלי גם בבא זו. ושמא היא בכלל מה שהביא]? וע"כ שצריך לפרשו בתרו"ג הניטלת באומד, או בתרו"מ וכראב"ג, ולכן לא יפריש שהרי אין מפרישים תרו"ג במידה ובמשקל ובמנין כדי שיתן בעין יפה, ותאנים על גרוגרות במידה זו בודאי שאינה עין יפה אלא נתינה בשיעור מדוקדק [אמנם צ"ע אם ניתן לפרש זאת בתרומת מעשר וכראב"ג, האם לדידיה אין להפריש במידה תרומת מעשר וכתרומה גדולה, או שרק בתרו"ג שאין לה שיעור אמרו שיפריש באומד דווקא, אבל בתרו"מ אפשר להפריש באומד אך אפשר במידה. וצ"ע].

מסוגיית הגמ' עולים מספר דינים. ראשית, מוכח שבתרומה גדולה אף שנאמר שמפרישים אותה באומד ולא במידה מנין ומשקל, מ"מ ניתן להפריש בדרכים אלו אם יצא מכך שיפריש בעין יפה, וע"כ מותר להפריש מתאנים על גרוגרות במנין למ"ד כמות שהן משערין, שהרי יצא שמפריש יותר מהראוי, אבל לא יפריש במידה, מאחר שנמצא מפריש לפי חשבון.

עוד מתבאר מהסוגיא שלהלכה שא"א להפריש תרומת מעשר באומד, אם כמות שהן משערין, א"א להפריש מתאנים על גרוגרות במנין דהוי מרבה במעשרות, לולי הסברא המיוחדת שנאמרה בגרוגרות ודומיהן שיכול לשולקן, וראה להלן מש"כ בזה [וכבר כתבנו בתנובות שדה שם שמוכח גם מכאן שמנין אינו עשירית בפנ"ע אלא מכח קירבתו לעשירית האמיתית]. וכמו כן אם לכמות שהן משערינן א"א להפריש במידה מגרוגרות על תאנים משום מרבה במעשרות [והיינו שמידה צריכה להיות בערך האמיתי של מידה].

והתחדשה בגמ' הסברא שבגרוגרות שיכולים לשולקן ולהחזירן לכמות שהן, ניתן להתייחס שזהו שיעורן עכשיו, כמות שהן. וכתבו האחרונים שה"ה מינים אחרים אם יכול לחזור ולשולקן יהיה דינם שווה. ומ"מ סוגיית הגמ' שם דנה בדברים שהשתנה נפחם, כגון בשר שצמק או שתפח, ולא אמרינן בזה שראויים לשולקן וכדו', א"כ זו סברא מיוחדת בפירות שייבשו וצימקו אותם, ולא בכל דבר. וכ"כ חזו"א עוקצין פ"ג ה"ד: "וצריך פי' הלא כל המצטמקין חוזרין ונתפחין במים? וצ"ל דכולם אין חוזרין לכמות שהן אלא פנים חדשות באין".

אלא שיש להסתפק האם תירוץ הגמ' שגרוגרות יכולים לחזור לכמות שהן זו סברא שגם בתרומת מעשר להלכה שלא ניטלת באומד מ"מ מפריש מגרוגרות על תאנים במנין, או שתירוץ הגמ' ממשיך על פי מה שמוכרח שם ברישא דברייתא שמיירי בתרו"מ למ"ד שניטלת באומד, ובזה התירו גם מגרוגרות על תאנים במנין אף שעיקר הדין לשער כמות שהן. אבל בתרו"מ לדינא אינו מפריש בזה אלא במידה, מאחר שצריך שיעור מדוקדק. ואתי שפיר מה שהרמב"ם לא פסק כן, דפוסק שתרו"מ לא ניטלת באומד. ועוד יש לדון אם תירוץ זה הוא רק אליבא דראב"י, וחכמים בברייתא חלוקים עליו. וכן האם לראב"י בגרוגרות על תאנים חייב להפריש כך, או שיכול להפריש גם לפי מידה, וכן, מה נפסק לדינא בכ"ז.

הנה כמבואר לעיל, באותה ברייתא נאמרו דינים נוספים, ובהם בע"כ חייבים לפרש שמיירי בתרו"מ לפי ראב"ג שניטלת באומד, שאל"כ יש סתירה מפורשת מיניה וביה, וכפי שמבואר בגמ' והובא לעיל. ולכאורה נראה שדברי ראב"י בשם אביו ר' יוסי הם המשך להנ"ל, ואינו חולק על עצם דינו של ראב"ג שתרו"מ ניטלת באומד, אלא סובר שגם בהפרשת גרוגרות על תאנים הוי אומד יפה ואין זה ממעט במעשר מאחר שיכול לשולקן ולהחזירן לכמות שהיו. ואפשר שנחשב אומד יפה משום שגרוגרות חשובים יותר מתאנים, מאחר שהם נשמרים לזמן רב, וע"כ חשיב אומד יפה בהפרשה זו [ולשיטה זו בודאי שיכול להפריש מגרוגרות על תאנים במידה, דאדרבא הוי יותר בעין יפה].

ולפי זה אפשר שדין זה אינו אלא לפי ראב"ג, אבל לדינא שתרו"מ ניטלת בדיוק, א"א להפריש מגרוגרות על תאנים, ולהכי לא אהניא סברת יכול לשולקן, משום שכעת למעשה אינו מפריש עשירית, ויפריש דווקא לפי מידה. ובהכי מתיישב היטב שהרמב"ם לא הזכיר סברא זו כלל, לא בתרו"ג [בפ"ה הי"ח, שבזה נחלק עליו ת"ק דברייתא] ולא בתרו"מ [בפ"ג]. ובס"ד מצאתי שכ"כ בס' טוב ראי על שבת עו:, שהביא את דברי המנ"ח במוסך השבת סוף הל' טוחן שפשיטא ליה שלמסקנת הסוגיא יהיה חייב בהוצאת שבת על כזית תאנה שצמק, אלא שתמה שהרמב"ם לא כ' זה, ותירץ שרק לראב"ג נאמר כן [וע"ש שהוסיף שלענין שבת צריך שיעור מלא, ולכאורה לדבריו הנ"ל לא צריך להוסיף זאת].

אמנם ניתן לבאר אחרת, שר' יוסי שהפריש מגרוגרות על תאנים חולק וסובר שתרו"מ אינה באומד, ולכן סבר שניתן להפריש כך, שזהו השיעור המדויק. ורצתה הגמ' להוכיח שלכמות שהן משערינן, ודחתה הגמ' שהיא סברא מיוחדת באותן שיכול לשולקן, ששם לכו"ע לכמות שהן משערינן. ומ"מ גם לשיטה זו היה נלענ"ד שאין הכרח לומר שא"א להפריש מגרוגרות על תאנים במידה, דאפשר שכשמפריש במידה הרי הוא מתייחס לכמות המדויקת כפי שהיא עכשיו, שהרי לדינא משערין בכ"מ כמות שהן, אלא שכשמפריש במנין יכול להתייחס לגרוגרות כפי שהיו מפני שיכול לשולקן, וגם זה דיוק בכמות. אלא שבדרך אמונה פשוט לו שלפי צד זה אינו יכול להפריש אלא במנין, כפי שיובא להלן.

והנה בכפתור ופרח (פכ"ד, הובא בדרך אמונה תרומות פ"ה ס"ק קצט), כ' שמש"כ הרמב"ם שגרוגרות על תאנים במידה הוא דווקא בתרו"ג כדי שיתרום בעין יפה, אבל בתרו"מ אדרבא תורם מהם במנין דראוי לשער לכמות שהיו מתחילה כיון שיכול לשולקן ולהחזירן לכמות שהיו. ואע"פ שזו מחלוקת בגמ' שם מ"מ יש לפסוק בזה כר' יוסי שנימוקו עמו. וכ"כ בחזו"א עוקצין פ"ג מ"ד להלכה בתרו"מ: תאנים ונעשו צמוקין משתערים לכמות שהן לענין מעשר ונראה דה"ה לענין איסורין, כגון ערלה בכזית ונצטמק משתער לכמות שהן ומשום דיכול לשולקן ולהחזירן לכמות שהן. הרי שסוברים לדינא שסברא זו היא בתרו"מ שניטלת בדיוק, ולהחזו"א אף בשאר איסורין יתחייב מלקות מחמת סברא זו.

אמנם הרמב"ם (בהל' תרומות פ"ה הי"ח) פסק שמפרישים מתאנים על גרוגרות במנין וגרוגרות על תאנים במידה כדי שיתרום בעין יפה. ולכאורה פסק כת"ק שם שחולק על ראב"י וסובר שמפרישים מגרוגרות על תאנים במידה ולא במנין. לכאורה ברור שאף ששאר הדינים שכתב הרמב"ם באותה הלכה שייכים גם לתרו"ג וגם לתרומת מעשר, מ"מ בדין זה כוונתו רק לתרומה גדולה, ששייך בה סברא שיתרום בעין יפה, וכמסקנת הסוגיא הנ"ל, אבל בתרומת מעשר ודאי שאין מפרישים כך, וכמו שאמרה הגמ' דהוי תרתי דסתרי, ובאחד מהם הוי מרבה במעשר [ולכאורה לא נפסק גם סברת ראב"י שאני גרוגרת וכו' שהרי לא כתב שיכול להפריש מגרוגרות על צימוקים במנין]. ומשום כך הוסיף הרמב"ם טעם לדבריו, כדי שיתרום בעין יפה, שזה שייך רק בתרו"ג.

אלא שראיתי בכמה מהאחרונים שכתבו שמדברי הרמב"ם שלא חילק בין תרו"ג לתרו"מ משמע שבשניהם יכול להפריש כך [כ"כ כמדומני הקר"א, וכן הביא במעדני ארץ ועוד. ואת"י]. ואיני מבין שהרי הרמב"ם כתב בבירור שהוא כדי שיתרום בעין יפה, וזה מתפרש להדיא רק בתרו"ג. וכן מוכח בסוגיין. אם כן איך אפשר לטעון שהרמב"ם לא פירש דבריו, אין לך פירוש ברור מזה.

כמו כן גם לגבי תרו"מ להלכה לא מצאתי ברמב"ם שפוסק שכשמפריש מגרוגרות על צימוקים אפשר או שצריך להפריש במנין, מכח סברת הגמ' שיכול לשולקן, ומשמע שסובר שצריך מידה וכאמור לעיל [והכפתור ופרח סבר שצריך לפסוק כר' יוסי, אך כנראה שהרמב"ם לא סבר כן].

אמנם בדרך אמונה פ"ה ס"ק קצט כ' שדברי הרמב"ם שם רק בתרו"ג, אבל בתרו"מ ומעשרות שאינן ניטלות באומד צריך ליתן דווקא במנין ולא במידה, כי מעיקר הדין חושבין את הגרוגרות כמו שהיו לפני שנצטמקו כיון שיכול לשולקן. עכ"ד. ומקורו מהכפו"פ והחזו"א הנ"ל. והנה מהכפו"פ לא מוכח שדיבר גם בתרומת מעשר להלכה שלא ניטלת באומד, שכן כ' שאפשר להפריש גם גרוגרות על תאנים במנין וכר' יוסי שנימוקו עמו, ומה שמפרישין גרוגרות על תאנים במידה הוא לעין יפה, ומשמע מדבריו שהתייחס בדבריו להפרשה באומד שאפשר להפריש מגרוגרות או במידה או במנין, ולא התייחס לתרו"מ להלכה. אמנם אפשר להבין בדבריו שסובר לדינא שבאפשר לשולקן זהו שיעורן, אבל עדיין לא מוכח שא"א להפריש במידה, וכמוש"כ לעיל. וצ"ע. ומ"מ כל זה לדעת כפו"פ שפסק כר' יוסי, אבל אפשר שהרמב"ם והפוסקים לא פסקו בזה כדבריו, והראיה מהרמב"ם שלא הזכיר זה. אמנם מהחזו"א לכאורה מוכח כדבריו שכך צריך להפריש ולא במידה, שהרי סובר שאף בשאר איסורים חשיב כזית אף שצמק. אלא שצ"ע מנא להו, שמא הפוסקים לא פסקו כר' יוסי, ואף אם פסקו, שמא דווקא בניטלין באומד. וצ"ל שסוברים שמה שר' יוסי פליג הוא משום שסובר שתרו"מ אינה ניטלת באומד, ולכן יש להפריש במנין, וכפי שכתבנו לעיל. וצ"ע.

ב. שבתי ומצאתי בס"ד שהספיקות הנזכרים לעיל לגבי סברת יכול לשולקן אפשר שתלויות במחלוקת הראשונים. בגמ' בשבת צא. מסתפק רבא בהוציא חצי גרוגרת לזריעה ותפחה לגרוגרת ונמלך עליה לאכילה מהו. והקשה הרמב"ן שהרי רבא עצמו סובר (במנחות שם) שכל היכא שמעיקרא לא היה שיעור ועכשיו תפח לשיעור אינו מדאורייתא אלא מדרבנן, וא"כ איך יהיה איסור לענין שבת? ומשום כך תי' הרמב"ן שמיירי בגרוגרת ממש שאמרה הגמ' סברא שיכול לשולקן ולהחזירן לכמות שהיו, ולכן חייב כשתפחה. ומבאר הרמב"ן: "ומיהו בעוד שלא תפחה לא חשיבא שיעור, ואפי' למ"ד התם לגבי תרומה דשיעור הוא". מבואר ברמב"ן שמלבד שסברת יכול לשולקן תלויה במחלוקת, יתירה מכך מוכח שגם למ"ד זה לא נאמר דין יכול לשולקן אלא בתרומה, ורק בתרומה חשיבא שיעור ולא בשאר איסורין, וזה דלא כהחזו"א שגם לערלה חשיבא שיעור. וברשב"א וראשונים נוספים הביאו את תירוצו ותמהו מאי שנא תרומה משאר איסורים. וע"ש שתירצו בע"א. ומוכח שדעת הרמב"ן שסברת יכול לשולקן אינו מחשיב לשיעור אמיתי, כגון לענין שבת, ורק לגבי הפרשה מועילה סברא זו [וגם בתרומה עדיין תלוי הדבר במחלוקת שם]. ואמנם הראשונים חלקו עליו וסוברים שהיא סברא לכל איסורים, אף שכעת אין בו שיעור.

ואכתי צ"ב בסברת הרמב"ן, אם לא חשיב שיעור לאיסורין, מ"ט לענין תרומה מועילה הפרשה כזו [וראה בתוצאות חיים פ"ח מש"כ בביאור דברי הרמב"ן, ומדבריו עולה שרק לענין שבת אינו שיעור, משא"כ לשאר איסורין, אבל לענ"ד מלשון הרמב"ן משמע ברור שאין זו סברא בשיעורי שבת אלא בכל שיעורין לא חשיבא שיעור. אח"כ ראיתי שגם בספר מנחת אברהם להג"ר אברהם גרבוז על מנחות נד. הקשה על דבריו, ע"ש]?

ובפשטות ניתן היה לומר כדלעיל, שלא אמר ראב"י כן אלא בדעת ראב"ג שתרו"מ ניטלת באומד, ובזה שייכא סברא שכלפי אומד יועיל, העיקר שתיקרא הפרשת עשירית בעין יפה [וכפי שביארנו לעיל גרוגרות שנשמרים חשיבי עין יפה, ובפרט במקום שאין כהן שמבואר במשנה בתרומות שבכה"ג ראוי להפריש מן המתקיים]. ואפשר שמדויק כן בלשון הרמב"ן שאומר שתרומה שאני, וכוונתו להפרשה שניתנת באומד [אף שבתרומה גדולה לא שייך עשירית, שייך שיעור דרבנן]. אמנם ק"ק דהו"ל להרמב"ן להזכיר דהתם הוא כראב"ג. וע"כ נראה לבאר דבריו על פי מה שפירשנו במקו"א [תנובות שדה גליונות 133, 134] שאף אם לא ניטל באומד מ"מ לא הקפידה התורה על עשירית מדויקת, אלא על מה שנקרא עשירית, במידה במשקל ובמנין, [עד כדי כך שי"א שאף באומד יצא], ובלבד שיהיה לזה את ערך העשירית האמיתית, וע"ז אמרה הגמ' שבגרוגרות שיכול להחזירן לכמות שהיו חשיב עשירית במנין, אך אין לזה שם שיעור אמיתי לענין שאר איסורין

ששיעורם מדויק. וכשם שבשאר איסורים א"א למדוד לפי משקל או מנין או אומד הקרוב לכזית, כן הוא לענין יכול לשולקן. והיא סברא ברורה [ובס"ד מצאתי שדרכתי בדרך שהלכו בה גם המהר"ם שיק בחידושים לשבת שם, אף שבסברא קצת שונה, וכן בחידושים וביאורים להגר"ח גריינימן זצ"ל במנחות שם, ובמנחת אברהם להג"ר אברהם גרבוז במנחות שם, שכתבו ממש כהנ"ל].

ואדרבא, לענ"ד יש כאן קושיא על הראשונים שנחלקו על הרמב"ן, כיצד יתכן ללמוד שאר איסורין מסברא זו שנאמרה לענין תרומה, הרי אפילו בתרו"מ שצריך עשירית לא צריך שיעור מדויק אלא שיהיה לו שם עשירית, משא"כ בשאר איסורין? ומ"מ בשאר איסורין היא מחלוקת הראשונים אי חשיב שיעור למ"ד זה.

והנה במנחת חינוך מצוה לב במוסך השבת סוף אות ח [טוחן] כתב בסו"ד: "ולדינא בגרוגרת עצמה אם הוציא פחות מגרוגרת, משערינן קודם שצמקה והיתה עדיין תאנה, אם היה אז כגרוגרת חייב, כיון שיכול לשולקה. אך הרמב"ם לא הביא זה, וצ"ע" [ומה שהביא זה כדין פשוט אף שהרמב"ן חולק עליו הוא מפני שקודם לכן תמה על הרמב"ן שבגרוגרת כבר היה שיעור וצמק ותפח, ע"ש, אך כבר תי' ע"ז המנחת סולת דקאי למ"ד יש דיחוי]. אך לענ"ד תימה מה פשיטא ליה לחייב סקילה וקרבן, הא זו במחלוקת שנויה בגמ', מלבד שהרמב"ן חולק גם למ"ד זה. ומ"מ בדעת הרמב"ם שלא כתב זה נראה שסובר שתירוץ זה אינו לדינא.

לסיכום: א. בפירות שלא שייכת בהם הסברא שיכול לשולקן: להלכה נפסק שכמות שהן משערין, כדמוכח ברמב"ם בהל' טומאת אוכלין (פ"ד ה"ט), א"כ ההפרשה בתרו"מ ובמעשרות צריכה להיות כפי מידת הפירות עכשיו.

ב. אעפ"כ תרומה גדולה שניטלת באומד ניתן להפריש גם מפירות שלא צמקו על אותם שצמקו במנין, כדי להפריש בעין יפה. וכן אפשר להפריש מפירות שצמקו על שלא צמקו במידה, אפילו תרומה גדולה, אך לא במנין.

ג. ובאותם פירות שצמקו ששייכת בהם הסברא שיכול לשולקן ולהחזירן לכמות שהן כתב בד"א עפ"י החזו"א שמפריש תרו"מ ומעשרות מגרוגרות על תאנים ותאנים על גרוגרות במנין דווקא. אמנם הרמב"ם לא הביא סברא זו להלכה כלל, ולכאורה נראה שפסק כת"ק, ומפריש במידה [ובדעת הכפו"פ מוכח שסובר שיש לפסוק כר' יוסי וכסברא זו, אלא שלא ברור אם לדידיה שייכת הסברא רק כשיש להפריש באומד, וכן מדבריו נראה שניתן להפריש הן במנין והן במידה]. בנוסף, הראינו שיש שכתבו שגם למ"ד זה דברי הגמ' הם רק בהפרשה באומד, אבל כאשר צריך להפריש שלא באומד מפריש כמות שהן, דהיינו במידה, אפילו בגרוגרות על תאנים ולהיפך. וכתבנו שאפשר שכך סובר הרמב"ן.

ד. ובגרוגרת שצמקה בשאר איסורין שכתבו המנ"ח והחזו"א שחייב, ראינו בזה מחלוקת ראשונים מפורשת גם לדעת הסוברים סברת יכול לשולקן. ובפרט לפי מש"כ לעיל שיתכן שהרמב"ם לא פסק כלל כמ"ד זה ואפילו בתרומה.

הרה"ג
ישראל מאיר פלמן
שליט"א

מרבני כולל מדרש אליהו אלעד
ומח"ס "קונטרס השביעית"

עשית תנאי מערב שבת כדי להפריש בשבת

במסכת דמאי פ"ז מ"א תנן, המזמין את חבירו שיאכל אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות, אומר מערב שבת מה שאני עתיד להפריש למחר הרי הוא מעשר, ושאר מעשר סמוך לו, זה שעשיתי מעשר עשוי תרומת מעשר עליו, ומעשר שני בצפונו או בדרומו, ומחולל על המעות. ובמשנה ב' תנן, מזגו לו את הכוס (בשבת) אומר, מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (מעכשיו), ושאר מעשר סמוך לו וכו'. וכן פסק הרמב"ם בפ"ט מהל' מעשר ה"ח.

בירושלמי דמאי (פ"א ה"ג) איתא, רבי חנינא בן דוסא הוה יתיב אכיל בלילא שבת, פחית פתורא קומוי, (נפחת השולחן מלפניו ונפל), אמר לה מהו כן, אמרה ליה תבלין שאלתי משכינתי ולא עשרתיו, והזכיר תניין (והזכיר תנאי המעשר שעשה מערב שבת) ועלה השולחן מאיליו, ע"כ.

עשית תנאי בטבל ובדמאי ובספק טבל

א) הנה מי שיש לו פירות בערב שבת, ואין לו זמן להפריש מהם תרו"מ, או שחושש שמא ישכח להפריש מערב שבת, רשאי להפריש בשבת ע"י תנאי שיתנה מערב שבת, וענין התנאי הוא, שיאמר בערב שבת את נוסח ההפרשה בלשון עתיד, "יותר מאחד ממאה ממה שאני עתיד להפריש בשבת יהא תרומה גדולה בצד צפונו" וכו'. וגם בנוסח הקצר דהפרשת תרו"מ מהני תנאי, ואומרו בלשון עתיד, וע"י התנאי התירו לו להפריש בשבת, והתנאי מועיל על פירות שהם שלו אפילו בטבל ודאי, אבל על פירות שהם של אחרים אינו יכול להתנות. [ואם עשה תנאי וקנה אח"כ פירות צ"ע אם מועיל התנאי על פירות אלו, דאפשר דכיון דלא היו הפירות שלו בעת התנאי, לא מהני בטבל ודאי, וצ"ע]. אולם בדמאי הקילו דמהני התנאי אף על פירות של אחרים, כדאיתא ברפ"ז דדמאי המזמין את חבירו שיאכל אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות אומר מערב שבת מה שאני עתיד להפריש למחר הרי הוא מעשר וכו', ומשום דבדמאי הקילו דיהני התנאי אף על דבר שלא בא לעולם או שאינו ברשותו, ועל כן מי שבא להתארח אצל חבירו ע"ה דפירותיו דמאי, [או שהוא מקפיד למעשר גם דברים שיש עליהם הכשר נאמן דלא גרע זה מדמאי, ובשם מרן החזו"א זצ"ל דבכה"ג שיש על הפירות השגחה כשרה וראויה עדיף זה מדמאי, כיון דמדינא אינו צריך לעשרן אלא שלחומרא חוזרים ומעשרים כדי להשקיט את רוחנו, ולפיכך אמר החזו"א דמותר בזה אף לעשרן בשבת דלאו תיקון מיקרי כיון שמן הדין שרי ועדיף זה מדמאי, וגם אין צריך בזה לעשר מן המוקף וסגי מחד על הכל], יכול להתנות מערב שבת ולעשר בשבת. והקולא שיש בדמאי, היינו בסתם עמי הארץ דרובן מעשרין, אבל חשוד על המעשרות דינו כטבל ואי אפשר להתנות על פירותיו אא"כ הם ברשותו.

וכן ספק טבל אין בו קולא זה שיש בדמאי, ואינו יכול להתנות כל זמן שאין הפירות שלו, כ"כ החזו"א מהירושלמי. ולכן הבא לאכול בשבת אצל מי שהפירות שלו הן ספק טבל, אסור לו לאכול מפירותיו, כי אין לו לתקנם ע"י תנאי מערב שבת. ומ"מ אפשר שיכול לקנות מבעל הבית בערב שבת בקנין סודר מעכשיו את כל מה שיאכל אצלו למחר, והוה דידיה מהשתא, ושפיר יוכל להתנות עתה בערב שבת, ואע"פ שאין מבורר לו חלקו בשעת הקנין, מ"מ אפשר דכיון דיש ברירה בדרבנן, מהני קנין בכה"ג לענין התנאי על הפרשת תרו"מ שהוא מדרבנן, ואע"ג דעיקר הקנין הוא מדאורייתא מהני התנאי, ובשבת הוברר למפרע דהוי דידיה מער"ש ויכול להתנות ולהפריש בשבת. מיהו בתרומות ומעשרות בזמן הזה שהוא מדרבנן נחלקו הפוסקים אם יש ברירה, דדעת הב"י ביו"ד סי' של"א סי"א דיש ברירה, ודעת המהרש"ל בספר יש"ש ב"ק פרק הפרה (בדיני ברירה פ"א דין י"ג) דכיון דעיקרו דאורייתא אין ברירה, והחזו"א בדמאי סי' ט"ז סק"י י"א פסק כדברי המהרש"ל. ולפ"ז יש לדון לדעת המהרש"ל והחזו"א, דהכא נמי כיון דהנ"מ הוא לענין מעשר, א"כ אף דעיקר דין תנאי הוא דרבנן, מ"מ לא אמרינן בזה דיש ברירה, ומצינו כעין זה לענין עירובי תחומין במזכה לחבירו שכתבו הפוסקים דמהני ברירה כיון דעירובי תחומין הם מד"ס, ומשמע דאי הוה מה"ת לא הוה ברירה, א"כ ה"נ כיון דנוגע לדבר שעיקרו דאורייתא, יש לומר דגם בזה אין ברירה, וצ"ע. והעצה הנכונה שמעתי מהגראי"ל שטיינמן זצוק"ל, דנכון שיבקש מבעה"ב בערב שבת שימנה אותו שליח לעשר את כל פירותיו, ויעשה תנאי מערב שבת וזה ודאי מועיל, דכמו שהבעה"ב יכול להתנות בשלו, גם השליח שהוא כבעה"ב יכול להתנות, ולמעשה יעשר בשבת רק את מה שאוכל הוא.

ובדרך אמונה (פ"ט ממעשר ציהה"ל ס"ק ק"כ) הביא הוראת החזו"א, דבן האוכל אצל אביו כיון שיש לו זכות בכל הפירות יכול לעשות תנאי על המעשר דמקרי ברשותו, וכן בחור שממונה על המעשרות בישיבה יכול לעשות תנאי. עוד היה מעשה באחד שנסע לבית הבראה בצפת, ושאל על דין מעשר, וא"ל מרן החזו"א שאם יכול לעשר מערב שבת יעשר ואם לאו יעשה תנאי, ואמר שאולי זה נחשב כשלו וברשותו כיון שכבר הזמין שם ושילם, ע"כ.

בגדר ענין התנאי דמער"ש

ב) והנה בגדר ענין התנאי, כתב החזו"א בדמאי סי' ט' ס"ק י"ג (ד"ה התקנה), דבאמת אמירתו בערב שבת אינו מעשה הפרשה ואינו כלום מעיקר הדין, ובאמירתו לא חייל מידי, אלא דמ"מ התירו לו חכמים השבות דהפרשת תרו"מ בשבת ע"י תנאי זה, משום דנראה כאילו הפריש מערב שבת, אבל עיקר ההפרשה אינה אלא בשבת, ובשבת מפריש ואומר את נוסח ההפרשה, וכל העשייה והחלות הוא בשבת, וכשמפריש טבל ודאי מברך על ההפרשה בשבת. וכתב החזו"א באגרת וז"ל: מה שנסח מערב שבת להפריש בשבת, טוב, אבל ההפרשה צריכה להיות בשבת, ותנאי של ערב שבת הוא כדי להתיר את השבות.

אולם הגרע"א ביבמות (צ"ג א') בגמ' ר' ינאי הוה ליה אריסא מבואר, דמפרש ענין התנאי, דהוא משום דהוה כמפריש בערב שבת שיחול בשבת, ודמי למפריש לאחר ל' דמהני, והיינו דמעשה ההפרשה הוא מערב שבת, והחלות הוא בשבת בשעה שמפריש ומברר חלק התרומה, והיינו נמי טעמא דעל של אחרים לא מהני תנאי בטבל ודאי, משום דאין אדם מקדיש דבר שאינו ברשותו, ע"ש. [והחזו"א בדמאי שם סקי"ז הביא דברי הגרע"א והקשה עליו, משום דסבר דהתנאי הוא שיחול עכשיו בערב שבת, ע"ש, אבל למש"כ בביאור דברי הגרע"א ניחא, וכבר העירו בזה ע"ד החזו"א]. ובספר "פאת השולחן" הל' דמאי סי' י"ד ס"ח (בבית ישראל אות כ"א) ביאר ענין התנאי, דהוא משום דבדברי סופרים יש ברירה, וההפרשה חייל מדין ברירה, ע"ש. והיינו דמפרש דהמעשה והחלות הכל הוא מעתה מערב שבת, אלא דבשבת כשמברר את חלק התרומה, הוברר למפרע מדין ברירה

שעל זה חל ההפרשה מערב שבת. ונפק"מ בכל זה לענין הברכה בטבל ודאי, אימתי צריך לברך כשמתנה מערב שבת, אם מברך בערב שבת בשעת עשיית התנאי, או בשבת בשעת ההפרשה, דאם ההפרשה היא בשבת מברך בשבת, ואם ההפרשה בער"ש והחלות בשבת או שחל למפרע מדין ברירה, מברך בשעת אמירה ולא בשעה שמפריש בשבת, כמש"כ החזו"א בדמאי סי' ט' ס"ק ט"ו, וע"ש שכתב עפ"י שיטתו דכשמתנה בערב שבת כדי להתיר ההפרשה בשבת, הדין נותן שיברך בשבת. [ולענין מעשה כיון שיש כמה דעות בביאור ענין התנאי, נכון שיכוין בשעת עשיית התנאי שעושה כפי הדין].

בשכח להתנות מער"ש ורוצה להקנות פירותיו למי שהתנה

ג) והנה יש לעיין, אם היה לו דמאי בביתו ושכח להתנות מערב שבת, ואינו יכול לעשר בשבת, וחפץ ליתן הפירות בשבת לחבירו שהתנה מערב שבת, ויקנה לו הפירות בשבת שיהיו שלו ויוכל לעשרן ע"י התנאי שעשה, [דבדמאי מועיל התנאי גם אם לא היו הפירות שלו בשעת עשיית התנאי], האם מועיל דבר זה ויכול חבירו לעשר הפירות כהאי גוונא ע"י תנאו או לא. והנה מצד איסור הקנאה בשבת, היכא דההקנאה היא לדבר מצוה שריא, כדאיתא בפ"ב דביצה (י"ז א') במי שלא עשה עירובי תבשילין דמקנה קמחו לאחרים, והתירו לו להקנות ביו"ט משום האי טעמא, כמו שכתבו קמאי שם, ע"ש במרדכי, וא"כ ה"נ רשאי להקנות משום מצות עונג שבת, [ובגדר מה נחשב לצורך שבת והקנאה לדבר מצוה, בביה"ל סי' שמ"ב (ד"ה מותר בין השמשות) משמע דכל שהוא לצורך שבת ואפילו שהוא רק לתוספת עונג הוא בכלל זה, ובמ"ב סי' שמ"א סק"ב ובשעה"צ שם סק"ד משמע דלא כל דבר מיקרי דבר מצוה, וכן נראה במ"ב סי' רס"א סק"ד, וצ"ע לענין היתר הקנאה בשבת לדבר מצוה אם ג"כ תלוי בזה או אפשר דקילא טפי], ואי רשאי להקנות פירות למי שהתנה, אפשר דלבתר שיקנה לו, רשאי ג"כ בעל הפירות דמעיקרא להפריש אותן הפירות בשליחות חבירו שהפירות הן שלו והוא עשה תנאי, דע"י תנאו הותרו פירות הללו בהפרשה גם לשלוחו, ואף שזה שהקנו לו הפירות אינו אוכל מהם, מ"מ כיון דהם שלו מהני התנאי ורשאי לעשרן.

והגראי"ל שטיינמן זצוק"ל העיר, דנהי דחבירו התנה מער"ש משום דחשש שמא ישכח לעשר בערב שבת איזה דבר, או משום שהיה בדעתו לאכול בשבת אצל בע"ה וכיו"ב, אבל משום גוונא כי האי שיקנו לו פירות חבירו כדי לעשר אפשר דלא היה דעתו כלל בשעת התנאי, וא"כ יש לדון אי יהני תנאו על זה.

והנה לסברת הגרע"א והפאה"ש בגדר ענין התנאי, דמעשה ההפרשה היא מערב שבת, א"כ לכאורה על פירות שלא היה דעתו עליהם כלל ולא נתכוין בתנאו על אופן שכזה, הרי לא היתה ההפרשה עליהם ולא מהני תנאו, אבל לסברת החזו"א שפירש ענין התנאי, דההפרשה כולה היא בשבת, אלא דע"י התנאי דמער"ש התירו לו להפריש בשבת, יש לעיין דאפשר דשפיר דמי ומהני התנאי אף על מה שלא היה דעתו על זה, דכיון דהתנה מערב שבת התירו להפריש הכל בשבת, או אפשר דאף לסברתו בעי לכוון על כל גוונא שיצטרך לעשר ולא התירו לו בזולת זה, וצ"ע.

ומיהו אם נתכוין בהדיא להתנות על כל האופנים שיזדמנו לו, דמסתברא דמהני בכהאי גוונא, א"כ כל שהקנו לו הפירות בשבת, אף שאינו אוכל כלל מפירות אלו נמי מהני התנאי להתיר ההפרשה, והוה כעשה תנאי על דמאי ובאו אורחים לביתו ומעשר עבורם כדי לכבדם דודאי אף שאינו אוכל עמהם מהני התנאי, וה"נ הוה כה"ג ושרי.

בדין מוקצה בטבל שהתנה עליו, ובתרומה שהפריש, ובדין ביטול כלי מהיכנו

ד) איתא בירושלמי בשבת פרק מפנין (פי"ח ה"א), דטבל שיש עליו תנאי מותר לטלטלו. והטעם דאע"פ דבעודו טבל לא חזיא, מ"מ כיון דבידו לתקנו לא אסח דעתיה מיניה ולאו מוקצה הוא, ומיהו החלק שקורא לו שם תרומה אם היא תרומה טמאה הרי היא מוקצה, דאינו ראוי למידי, ותרומה טהורה בזמן הזה נמי הויא מוקצה, משום דהכהן אינו יכול לאוכלו משום טומאת הגוף, ולכן קודם שקורא שם יניחנה במקום המוצנע כדי שלא יצטרך לטלטלה אח"כ. כ"כ בקונטרס 'סדר הפרשת תרומות ומעשרות' עפ"י פסקי מרן החזו"א זצללה"ה בדין הפרשה בשבת ויו"ט.

וצ"ע כשבא לקרוא שם תרומה על משקה שהוא בכלי, האיך שרי לקרוא עליו שם תרומה בשבת ע"י תנאי והתרומה תהא מוקצה, והרי יש בזה משום מבטל כלי מהיכנו. ומרן בעל 'הקהלות יעקב' זצ"ל אמר, שהמנהג עפ"י החזו"א גם במשקה לעשות תנאי ולהפריש בשבת, והדברים צ"ע. ושמא דכיון שעושה זה רק בדיבור בעלמא, ולא ע"י מעשה בידים, לא מיתסר זה משום ביטול כלי מהיכנו דאיסורו משום דדמי לבונה וסותר, וע"י דיבור לא מיחזי זה כבונה או כסותר, ושאני נתינת כלי תחת שמן של מוקצה דהוי ע"י מעשה, ואף דבנתינת כלי תחת שמן של מוקצה גם אם אין שמן נוטף בשעת נתינתו אסור ליתנו בשבת משום השמן שינטוף בו אח"כ, וזה כבר לא ע"י מעשה שלו אלא ממילא, אפשר דהתם הוא משום גזירה שמא יפול בשעת נתינה, דאל"כ הא גרם בעלמא הוא, וכעין מש"כ הרמ"א בסי' רס"ה ס"ד, ע"ש.

והנה במסכת ביצה (ב' א') בתוד"ה ובית הלל אומרים מסלק את הטבלא [שעל גביו עצמות וקליפין שאינם ראויין והם מוקצה] ומנערה הקשו, דהלא הטבלא היא בסיס לדבר האסור, הואיל והניח שם העצמות מדעתו והיכי מטלטלה, ותירצו דכיון דהיו שם אוכלין, הוה ליה בסיס לדבר האסור ולדבר המותר ושרי, וברש"ש שם פירש כונתם, כיון דבשעה שהניח העצמות מדעתו, היו שם ג"כ אוכלין, ואח"כ כשנטלו האוכלין הפסולת נשאר שם ממילא, ולא הניחם השתא בידים, לא נעשה הטבלא בסיס. וכ"ה בפשוטו כונתם. וצ"ב דאכתי האיך שרי ליטול האוכל ולהניח הפסולת, הא הוה ליה מבטל כלי מהיכנו, וצריך לומר דכיון דבנטילת האוכל אינו עושה בידים מעשה המיוחד לחפץ לשימוש המוקצה, הוה זה ג"כ כדבר דמימלא, ולא מיתסר משום ביטול כלי מהיכנו, דלא דמי זה לבונה וסותר, וגרם שרי וכנ"ל.

לעשר מער"ש מה שיפריש בשבת

ה) והנה לעשר ולהפריש בערב שבת ע"מ שיחול המעשר בשבת שרי, כדאיתא בעירובין (ל"ו א') גבי לגין של טבול יום, ואמר בערב שבת הרי זה תרומת מעשר לכשתחשך (ויעריב שמשו) דבריו קיימין, והתרומה טהרה, ומבואר עכ"פ דשרי להפריש כה"ג אף דחלות התרומה הוא בשבת. מיהו אם רוצה לעשר ולקרות שם בערב שבת כדי שיחול מעשרו בשבת ממה שיפריש בשבת, ויחול המעשר בשעת הפרשתו בשבת, כתב החזו"א בדמאי סי' ט' סק"י, דאע"ג דכהאי גוונא לא חשיב ברירה, כיון שהחלות חל בשעה שיתברר ולא למפרע, וכמו שכתב ה'נודע ביהודה' באה"ע סי' צ"א, וכ"כ שאר האחרונים, והביאו הגרע"א בסי' קנ"ט, וכן הוא בתוס' בב"ק (ס"ט א') ד"ה כל, מ"מ כיון שחל בשבת ע"י הפרשה בשבת שהוא קיום התנאי, אפשר דחשיב ליה כמעשר בשבת ולא הותר דבר זה, ולא דמי למעשר בחול שיחול מעשרו בשבת דשרי וכנ"ל, דהתם לא קעביד הפרשה בשבת, ע"ש. והנה לפ"ד הגרע"א שהובא לעיל אות ב' דמפרש גדר דין תנאי דמער"ש, דמעשה קריאת שם תרו"מ היא בערב שבת שיחול בשבת על מה שיפריש בשבת, לפ"ז מבואר דס"ל דכהאי גוונא שרי להפריש בשבת, ואין זה בכלל איסור הפרשת תרו"מ בשבת, דהא כל תנאי מער"ש כך היא, והחזו"א שדן בזה לאסור אזיל לטעמי' דמפרש ענין התנאי באופן אחר, דהוא היתר מיוחד שהתירו כשהתנה מער"ש

משום דנראה כהפרישו ותיקנו מער"ש, אבל לרעק"א ענין התנאי הוא שמתנה בער"ש שיחול ההפרשה בשבת, ואפ"ה שרי, הרי שאין בזה איסורא דהפרשת תרו"מ בשבת.

והנה במתני' בשבת ס"פ במה מדליקין (ל"ד א') תנן, ג' דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה 'עשרתם' ערבתם הדליקו את הנר, ולמדנו מכאן דראוי לאדם בערב שבת ליתן על לבו כל תיקוני שבת, ולעשר מה שצריך לעשר, וכל מי שמעשר בביתו ראוי שישאל בערב שבת אם יש עוד דברים שצריך לעשר, ואם יש לו ספק אולי יש עוד דבר לעשר יעשה תנאי ויוכל להפרישם בשבת.

עוד בענין הנ"ל בתרו"מ ובהקדש

ו) במסכת עירובין (ל"ו א') אמרינן, תנן התם (טבול יום פ"ד מ"ד) לגין (כד של עץ שהוא) טבול יום ומלאו מן החבית (שיש בה) של מעשר טבל (פי' מעשר ראשון שהוא טבל שלא נטלה ממנה תרומת מעשר, וטבול יום פוסל את התרומה ולא את החולין ולא את המעשר), ואמר הרי זה תרומת מעשר לכשתחשך דבריו קיימין (פי' דלכשתחשך ויעריב שמשו של לגין שוב אינו פוסל את התרומה, והתרומה טהורה ואם היתה התרומה חלה מבעוד יום היתה נפסלת בטבו"י), ואם אמר עירבו לי בזה (פי' שהיה זה בערב שבת ואמר הרי זה תרומת מעשר לכשתחשך, ורצה לעשות עירוב בלגין אלו) לא אמר כלום (פי' משום דבעירוב בעי סעודה הראויה מבעוד יום, וזה אינו ראוי עד הערב שמש, וכי מטא ביה"ש אכתי טבל הוא).

ומבואר דשרי להפריש בהאי גוונא אף בערב שבת ע"מ שיחול התרומה בשבת. ובתשובות רע"א סי' קנ"ט נסתפק במה שקיי"ל דאין קונין בשבת, אם מכר לו חפץ בערב שבת ועשה הקנין בער"ש ואמר תקנה לך למחר, דבשבת נגמר הקנין, אי כיון דאינו עושה מעשה בשבת, דמעצמו נגמר שרי, או כיון דגמר הקנין בשבת אסור, והוכיח עפ"י דברי הירושלמי בפ"ק דיומא דאסור לקדש אשה בערב שבת כדי שיחולו הקידושין בשבת, דגם זה הוי כקונה קנין בשבת, וא"כ ה"נ דאסור לקנות חפץ בערב שבת כדי שיחול הקנין בשבת, והוא בכלל השבות דרבנן, ע"ש. וא"כ מאי שנא הפרשת תרומה בערב שבת דשרי להפריש אף אם יחול ההפרשה בשבת.

ושמעתי מאאמו"ר זצ"ל שאמר בשם רה"י הגאון רבי שמואל רוזבסקי זצ"ל ליישב, דהנה הר"ן בנדרים (ל' א') כתב, דבהקדש דאמרינן אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, הוי זה כמסירה גמורה להדיוט, ואפילו בלא אמר מעכשיו הוי כמאן דאמר מעכשיו ואינו יכול לחזור בו, ע"ש. והתוס' ביבמות (צ"ג א') בד"ה קנויה לך כתבו, דאף בתרומה אמרינן דינא דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, ובפירות ערוגה כו' לא בעי מעכשיו, ע"ש, וא"כ יש לחלק דדוקא גבי תרומה אם מפריש מערב שבת שיחול בשבת שרי, משום דמדינא דאמירתו לגבוה כו' הוה זה כאומר מעכשיו, והויא כקנין גמור דנגמרה כל העשיה מיד ואי אפשר לחזור בו, וחסר רק בחלות התרומה, ובכה"ג שפיר דמי שיחול בשבת, כיון דאין העשייה נמשכת בשבת, משא"כ בקנינים בעלמא וכן בקידושין דבסתמא לא הוי כאומר מעכשיו, התם גוף העשייה עדיין לא נגמרה עד שבת, דמהאי טעמא אכתי יכול לחזור בו, ומש"ה אסור בכה"ג אף שהמעשה בפועל עבד ליה מערב שבת, משום דחשיב שעצם המעשה נמשכת ונגמרת בשבת, עכ"ד. ולפ"ז בהקדש היכא דהקדיש בערב שבת כדי שיחול בשבת, שרי דבר זה כמו גבי תרומה, כיון דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט והוה כמעכשיו דגמר המעשה הוא בער"ש.

אולם נראה להוכיח דאף לענין הקדש אסור להקדיש מערב שבת כדי שיחול בשבת, דהנה בפסחים (ס"ו ב') אמרינן, חל ארבעה עשר להיות בשבת, שכח ולא הביא סכין מערב שבת לשחוט את פסחו מהו, (דהבאת סכין אינה דוחה את השבת), אמר להם הלל למחר בי"ד מי שפסחו טלה תוחב לו בצמרו, ומי שפסחו גדי (שאין לו צמר אלא שער) תוחב לו בין קרניו, (פי' דהוי שינוי), ופריך והא קא עביד עבודה בקדשים, (ועובר משום לא תעבוד בבכור), ומשני דמביאה חולין לעזרה ומקדישה, ופריך פסח בשבת היכי מצי מקדיש ליה, והתנן אין מקדישין ואין מעריכין ואין מגביהין תרומות ומעשרות ביום

טוב קל וחומר בשבת, עי"ש, ואי נימא דשרי להקדיש מער"ש שיחול בשבת, מאי קא מקשי לישני דמקדיש לה מער"ש שיחול בשבת, וכיון דבערב שבת אכתי לאו קדישה היא, ליכא בה איסורא דעבודה בקדשים, ואף דהתם בשכח להביא סכין מערב שבת איירי, מ"מ אכתי ליתקני רבנן בי"ד שחל בשבת שיקדשו כולם פסחיהם בכהאי גוונא משום שמא ישכחו הסכין, וכהא דמשני בגמ' שם דמביאה חולין לעזרה דודאי הכונה דכה"ג שחל בשבת תיקנו שלא יקדישו פסחיהם קודם י"ד שהרי אם כבר הקדישו פסחיהם אין תקנה זו, ומדלא משני הכי אלא ש"מ דאף בהקדש אסור כה"ג להקדיש מער"ש כדי שיחול ההקדש בשבת, אע"ג דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, וא"כ הדר תיקשי מאי שנא גבי תרומה דשרי, וצ"ע. והנה מסוגיא דפסחים הנ"ל הוכיח בספר "ראשית ביכורים" עמ"ס בכורות (נ"ט א') דאסור להקדיש בשבת אפי' ע"י מחשבה, דאי שרי אמאי לא משני דמקדיש ליה ע"י מחשבה, והוכיח מיניה דגם בתרומה אסור ע"ש. אבל צ"ע, שהרי לענין כשעושה המעשה מער"ש כדי שיחול בשבת על כרחך לא דמו אהדדי, וצ"ע.

ונראה דיסוד החילוק בין הפרשת תרומה לקנינים וקידושין והקדש הוא, דגבי תרומה כיון דאיסורא דהפרשת תרומה בשבת הוא משום דמחזי כמתקן, א"כ בכה"ג דמפריש מער"ש כדי שיחול בשבת, כיון דלא מינכרא התיקון בשבת שרי, משא"כ גבי קנינים וקידושין בשבת, דטעם האיסור הוא משום גזירה שמא יכתוב כדאיתא בביצה (ל"ז א'), וכן בהקדש איסורו משום שהוא כמקח וממכר וגזרינן משום מקח וממכר כדאיתא שם, ואיסורא דמקח וממכר הוא משום שמא יכתוב, וכ"כ הרמב"ם בפכ"ג משבת הי"ב והי"ד, וכ"כ רש"י בביצה (שם) בד"ה משום מקח וממכר בלישנא בתרא, א"כ בזה יש לומר דחמיר טפי, ואף היכא דעביד המעשה בערב שבת כדי שיחול בשבת נמי גזרו משום שמא יכתוב בשבת, כיון דהחלות נגמרה בשבת. [והנה רש"י בביצה בד"ה שמא יכתוב כתב, שטר אירוסין לקידושין. ולכאו' גזירה זו שייכת רק בשעת מעשה הקידושין דהוא מערב שבת, ואולי לאו דוקא כתב כן, וגם בשעת חלות הקידושין בשבת איכא למיגזר].

ולענין מחשבה נמי יש לחלק על דרך זה, דתרומה דאסירא משום דמחזי כמתקן, א"כ במחשבה דלא מינכרא התיקון אפשר דשרי, וכ"כ לעיל לצדד בזה, אבל גבי הקדש דאיסורו משום מקח וממכר והוא משום שמא יכתוב, ודאי דאף במחשבה גזרו ואסרו משום הך טעמא. [מיהו רש"י בביצה שם בלישנא קמא כתב, דמקח וממכר אסור מקרא דכתיב "ממצוא חפצך ודבר דבר", ולפ"ז אפשר דע"י הרהור שרי, וא"כ תיקשי למה אסרו להקדיש ע"י מחשבה. ואפשר דכיון דאיתעביד מעשה ע"י הרהורו, דחייל ההקדש ע"י זה, ואמירתו כמסירתו הוא אף במחשבה, א"כ חשיב דבר זה כמעשה ולא כהרהור ואסור, וכ"כ בספר "ראשית ביכורים" בבכורות (נ"ט א'), ע"ש. וזה דלא כסברת הרש"ש שדן להתיר הפרשת תרומה במחשבה בשבת משום דלא חשיב "ודבר דבר" אלא הרהור].

אמנם טעם זה שכתבנו דבתרומה שרי אם יפריש מערב שבת כדי שיחול בשבת טפי מבהקדש משום דאיסור ההפרשה הוא דמחזי כמתקן, וכיון דלא מינכר דמתקן שרי, כל זה אתיא שפיר לדעת רוב קמאי שפירשו דטעם האיסור רק משום דמיחזי כמתקן, וגם הרמב"ם בפכ"ג דשבת ה"ט כתב טעם זה, וגם בהי"ד הזכיר ג"כ טעם זה, אבל לפמש"כ הרמב"ם שם בהי"ד עוד טעם דהא דאין מגביהין תרו"מ בשבת מפני שזה דומה למקדיש אותן פירות שהפריש, א"כ הרי איסורא דתרומה הוא ג"כ מדין מקדיש שאסור משום מקח וממכר דהוא משום שמא יכתוב, והיה לנו לאסור גם היכא דמפריש בערב שבת כדי שיחול בשבת כמו גבי הקדש וכדמשמע מסוגיא דפסחים הנ"ל, ואין לחלק בין תרומה להקדש, וה"נ במחשבה יש לאסור להך טעמא אף בתרומה כש"כ לעיל שם.

וצריך לומר לדעת הרמב"ם, דבאמת גם אף גבי הקדש שרי בכה"ג אם מקדיש מערב שבת כדי שיחול בשבת, ואע"ג דיסוד איסורו הוא משום שמא יכתוב, ומ"מ רק בשעת המעשה הוא דגזרו, והא דלא משני בפסחים שם דעביד הכי, י"ל דעדיפא קא משני התם בגמ', דבחובות שקבוע להם

זמן שרי אף להקדיש בשבת, דהואיל ונשחטין היום יכול להקדישן היום, ולפ"ז תרומה והקדש תרוייהו שרו מער"ש, ורק גבי קנינים וקידושין כתב הגרע"א דאסור בכה"ג, והא דחלוק קנינים וקידושין מהקדש, אף דתרוייהו אסירי משום גזירה שמא יכתוב, יש לומר כמו שכתבנו לעיל בשם הגר"ש רוזבסקי זצ"ל, דשאני הקדש ותרומה כיון דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, והוי כמעכשיו דנגמרה המעשה מערב שבת, ולהכי שרי דליכא גמר העשייה בשבת כלל, משא"כ גבי קנינים וקידושין דגמר המעשה הוא בשבת, אף דאינו עושה מעשה בידים הוא בכלל האיסור. ולפ"ז גם לענין מחשבה י"ל דבהקדש נמי שרי להקדיש ע"י מחשבה בשבת, ובפסחים שם הוי מצי לשנויי דמקדיש ליה במחשבה, אלא דעדיפא משני דכה"ג אף בדיבור שרי להקדיש בשבת. ומ"מ מסברא נראה, דבהקדש וכן בתרומה לדברי הרמב"ם כיון דאיסורן הוא משום שמא יכתוב ולא רק משום דמחזי כמתקן, אין כל כך טעם להתיר ע"י מחשבה אף דלא מינכרא, ומסתברא לאסור בכה"ג.

והנה בשבת (קמ"ב א') בהא דא"ר יהודה אף מעלין את המדומע באחד ומאה, ופריך והא קא מתקן, ומשני דסבר כרבי שמעון בן אלעזר דאמר נותן עיניו בצד זה ואוכל מצד אחר, ולהכי שרי גם ע"י מעשה דאין תיקון בהעלאתו, ע"ש. ולכאורה תקשי לדברי הרמב"ם דאסור הפרשת תרו"מ אף משום דמחזי כמקדיש, אמאי שרי כה"ג. אמנם לק"מ, דהתם הרי אינו עושה חלות קדושה עתה בהעלאתו, וא"כ לא שייך שם טעם זה, ואיסורו התם הוא רק משום מיחזי כמתקן, ובזה יש ליישב מה שהקשו התוס' בגיטין (ל"א א') ובחולין (ז' א') אמאי אין מגביהין תרומות בשבת, ואמאי אין מעשרין את הדמאי בשבת, הא כיון דאפשר במחשבה לישתרי, כדאמרינן במדומע. ולפי דברי הרמב"ם א"ש היטב, דבהפרשת תרו"מ אכתי יש לאסור משום דנראה כמקדיש, כיון שע"י קריאת שם נעשים הפירות קדושים, ואף אי נשרי במחשבה בשבת מאיזה טעם שיהיה, מ"מ ע"י מעשה יש לאסור, דאף דמשום תיקון ליכא משום מקדיש איכא, ולא דמי למדומע דלא שייך ביה טעמא דמקדיש וכמו שנתבאר.

הרה"ג
דניאל רווח
שליט"א

מרבני בית ההוראה
'משכן התורה' אלעד

בעניין 'העושה עיסה ע"מ לחלק והמסתעף'

במתני' פ"א מ"ז נחתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה, נשים שנתנו לנחתום לעשות להם שאור אם אין בשל אחת מהן כשיעור פטורה מן החלה, ובפ"ד מ"א שתי נשים שעשו שני קבין ונגעו זה בזה אפי' הן ממין אחד פטורין ובזמן שהן של אישה אחת מן במינו חייב ושלא במינו פטור.

ובירושלמי מבואר שנחלקו ר"י ור"ל בנשים שנתנו לחתום מהו סיבת הפטור האם כיון שהעושה עיסה ע"מ לחלק פטור, או כיון שעירב הנחתום שלא מדעתן והממרח כריו של חבירו שלא מדעתו פטור, וקי"ל כר"י שהעושה עיסה ע"מ לחלק פטור וכמו שפסק הרמב"ם והשו"ע ומדלא פליג ר"ל בפירוש המשנה בפ"ד בנגעו זה בזה באופן שמקפיד ע"כ התם שאני שהנגיעה לא חשיב חיבור ומעולם לא היה אחד ולא צריך להגיע לע"מ לחלק.

אלא דצ"ע מהרשב"א בפיסקי חלה (שער ב') דמשמע דהכל ענין אחד דהא כתב נשים שעשו עיסה כדי לחלקה בעיסה אם אין בכל אחת כשיעור פטורה והביא ע"ז מתניתין דריש פ"ד וכתב דכיון שעשאוה לחלק הרי היא כמחולקת דתנן שם שתי נשים שעשו שני קבין ונגעו זה בזה אפי' הן ממין אחד פטורין כלומר ואין מועיל להם שום דבר לא נשיכה ולא צירוף ואפי' שעירבבו אותן כאחת דכל שעומד להיחלק בעיסה כמחולק דמי וכו' הרי זו כמחולקת משעת לישה ואינן מצטרפות ולפיכך פטורה עד שיהיה כשיעור בכל אחת ואחת.

ולפי"ז יוצא שב' שנים המקפידות ועשו ב' קבין ונשכו עד אחר אפיה יהיה חייב לפי מה דקי"ל דע"מ לחלק אינה אלא בעודה בצק ולא אחר אפיה ה"נ ב' הקבין היו מחוברין עד אחר אפיה ואף שמקפידות הוי חיבור גמור ולא שייך בזה הפטור שע"מ לחלק וזה אינו נראה.

אלא שעדיין צ"ע בש"ך שכו' סק"א שנראה מדבריו ששתי המשניות הם עניין אחד שעל מה שכתב מרן בשני עיסות שנגעו זה בזה אם היו של שניים אינם מצטרפות כתב הש"ך דוקא שאינם שותפים אבל אם היו שותפים חייב בחלה שכל שאין דעתו לחלק בצק אע"פ שדעתו לחלק אחר אפיה מצטרפים עכ"ל ויוצא מדבריו שאפי' שמקפידות אם נאפה כך חייב כיון שלא חילקוה בעודה בצק וצ"ע כנ"ל שבמקפיד לא הוה חיבור ובזה ר"ל מודה ומעולם לא נחלקו ר"י ור"ל במתני' זו.

ושוב ראיתי בחו"ב חלה סי' ג' אות יג' שכתב ולכן נראה דאף שדעתן להפרידן לאחר אפיה לא יברכו על הפרשה זו אם רק נשכו זה בזה וצ"ע עכ"ל עי"ש.

והנה בר"ש שם הביא ירושלמי שתי נשים שאין מקפידות עשו אותן כאישה אחת שאז מצטרף ועיין ביאור הגר"א ס"ק שהקשה הגם שאין מקפידות על הנשיכה הרי לבסוף יפרידום והוי ע"מ לחלק

ולכן ביאר הגר"א לירושלמי שע"כ הכוונה שיאפו כך דבוקים ולא יפרידום וכתב שם ויצא לנו דאף שבס"א השווה ב' נשים שאין מקפידות לאשה אחת לא דמי לגמרי דבאשה אחת אע"פ שדעתה לחלק אבל בשתי נשים דוקא שאין דעתן לחלק עי"ש.

ובחזו"א סי' קצח' סק"ב תמה על הגר"א וכתב ואומנם זה תימא דאפי' ב' נשים שאינן מקפידות כשתי נשים דמי ואם דעתן להפרישן לאחר אפיה שחייבין זה עניין אחר לגמרי ואינו עניין לאשה אחת שמתחייבת בנגיעתן אע"ג שדעתה להפרישן וגם לשון הרמ' והשו"ע לא משמע כן כלל עכ"ל .

ולכן פירש החזו"א שכל הדין של העושה עיסה ע"מ לחלק בצק זה דווקא באופן שמקפיד על תערובתן לעשותן בדפוסים מיוחדים או למשוח פניהן על מקצן בביצים ושמן וכיו"ב שיקפיד אחר חלוקתן על נשיכתן זה מקרי ע"מ לחלק ואין חילוק בין איש אחד לב' נשים אלא בין מקפיד ללא מקפיד ולכן א"ש שגם ב' נשים שלא מקפידות ולא יאפו כאחד כהגר"א גם יהיו חייבות ולא הוה ע"מ לחלק.

הערה בשיטת החזו"א

ומבואר שהחזו"א רצה בדבריו אלו ליישב קושיית האחרונים על מה סמכו ונהגו אבותינו להפריש חלה כל ע"ש ואמאי לא הוי ע"מ לחלק ועל זה מתרץ החזו"א כיון שלא מקפידים על הנשיכה לא הוי ע"מ לחלק ויש מקשים הרי לכאו' ודאי מקפידים שלא ינשכו זה בזה כיון שרוצים לקיים לחם משנה ובעינן שיהיה שלם ואף שאין זה מבטל שלמה ללחם משנה כמבואר באו"ח קס"ח ס"ג מ"מ ודאי שמקפידים ואים חפצים זה בזה וצ"ל דס"ל לחזו"א שרק הקפדה שמעידה על שוני בין העיסות חשוב מקפיד כמש"כ שהדפוסים שונים או שמורח דברים שונים אבל סתם קפידא שלא מעידה על שוני אלא שנושכים זה בזה לא חשיב שינוי.

ובספר חלת תרומה (עמ' קא') יישב קושיה זו שקפידה מחמת ההל' ולא קפידה עצמית לא חשיב מקפיד וכעין שמצאנו בהל' חציצה עיין ברכ"י סי' קצח', ולא דק שכאן מצד ההל' אין בעיא דנחשב ללחם משנה והשאלה שהאנשים מקפידים קפידה עצמית.

וראיתי בספר דרך ישראל שסתר יישוב זה לשיטת החזו"א שהרי החזו"א הקשה על עצמו מלחמי תודה אמאי לא חשיב ע"מ לחלק, ותירץ כיוון שאם לא ימצא לקוחות אין קפידא בנשיכתן חשיבה כעיסה אחת אע"ג שמקפיד על נשיכתן וכו', והרי שם הקפדה אינה מעידה על שינוי בעיסה וצ"ע.

וראיתי בחו"ב סי' ג' אות ד' שכתב דרך אמצעית בשתי נשים שנגעו עיסתן זו בזו לפרש כמו החזו"א שאפי' אם יפרידו לא חשיב ע"מ לחלק באופן שלא מקפידות גם אחרי חלוקה אם ינשכו זה בזה אבל באדם אחד גם באופן שמקפיד על הנשיכה אחרי החלוקה לא הוי ע"מ לחלק וכשיטת הש"ך והגר"א והרי לחלק חידוש הוא והוו דלא להוסיף עלה.

נידון בהפרשת חלה באפית מצות

ובאפית מצות אם ירצה כול אחד אח"כ להפריש בביתו ע"י שיצרף את כול הארגזים של הקילו כל אחד שלקח, ולתת הכל בכלי אחד גם לא יוכל להפריש בברכה כיון שבשעת חובתה היתה פטורה כמש"כ הרמב"ם פ"ז ה"ט ולכן יזהר שיהיה לו עכ"פ שיעור חלה אחד שיהיה בכלי אחד אחר אפיה וממנו יפריש על הכל בברכה ואם לא עשה כן ונצטרפו החבילות לכל אחד יחזור ויפריש בלי ברכה בגלל שיטת הראב"ד החולק על הרמב"ם וכמש"כ בדרך אמונה ס"ק ס"ט עי"ש.

ובחבורה שלנו ניסו לתקן שבכל צירוף סל מישהו ייקח שיעור חלה ומסמנים את המצות שיארזו לו ומשם מפרישים חלב בברכה ולא תמיד עלתה בידן לעמוד בזה.

עכ"פ להל' ודאי נראה שבצירוף סל ע"מ לחלק יש להפריש חלה בלי ברכה מכוח סב"ל כהמנחת יצחק, הגם שלחזו"א אין ע"מ לחלק אפי' בשתי נשים אם אין מקפידות ולשיטתו ודאי בצירוף סל באופן שאין מקפידות לא הוי ע"מ לחלק מ"מ הרי התבאר שהחזו"א פליג על הגר"א ודעימיה ולכן אין לברך בזה.

ודע שמהדין הנ"ל המבואר ברמב"ם והעתיקו מר"ן שכו' ס"ד שניים שעשו עיסה כשיעור וחלקוה ואח"כ כול אחד הוסיף על חלקו עד שהשלימו לכשיעור הרי"ז פטורה שכבר היתה להם שעת חובה והם היו פטורים באותה שעה שעשאוה לחלק ע"כ, מוכח שאין הכוונה כפשוטו כלשון הרשב"א בתחילת דברינו שהרי זו כמחולקת בשעת לישה וכאילו מעולם לא היה שיעור ואין חיבור דא"כ למה אם אח"כ הוסיף לא מתחייבת אלא שמצד חשיבות העיסה אנו דנים אותה כב' חצאין לפי העתיד והחיבור הוא חיבור זמני ורואים אותה כב' עסות קטנות או כיון שעתידה להיחלק ולא יהיה בה שיעור לחם מעתה חסר בחשיבות העיסה כיון שמיועדת לפטור ואומנם עכשיו אין בה שום חסרון דהא היא עיסה אחת גדולה.

וכן ביאר בחו"ב סי' ג' א' וכתב טעמו דפטורה דכיון שעתידה לחלקה בצק הרי"ז כאילו עשה אותה ע"מ שלא לשמש בה שימוש פת דאפייה ברשיות שאין באחד מהם כשיעור אינה חשובה ע"ש.

וראיתי מי שדן בשותפין שאפו ככר אחד גדול כשיעור חלה וקודם אפיה קבעו אופן החלוקה שחצי צד ימין יהיה שייך לזה וחצי השני לזה אבל אפו הכיכר בחיבור אי כה"ג מקרי ע"מ לחלק קדם אפיה או אחר אפיה ונראה פשוט שחשיב ע"מ לחלק לאחר אפיה ודו"ק.

בע"מ לחלק ויש בשל אחת מהן כשיעור

ויש לדון בב' נשים שנתנו לנחתום בשל אחת שיעור ובשניה אין אם רק זו שיש בה כשיעור חייבת או שעל ידה כל העיסה מתחייבת ונפק"מ כשבא להפריש עליהן ממקום אחר אם צריך אחד ממ"ח מכל העיסה או רק על זו שיש בה כשיעור וגם נפק"מ אם אין בילה בעיסה ונימא שרק זו שיש בה כשיעור חייבת יהיה חייב להפריש ממקום אחר והנה בלשון הרשב"א שהבאנו לעיל כתב הרי זו כמחולקת ואינן מצטרפות עד שיהיה כשיעור בכל אחת ואחת וכן לשון הרמ' בפירוש המשנה שכתב ויש בשל כל אחת שיעור חלה חייב בחלה ואם אין בשל אחת מהן כשיעור חלה פטורה מן החלה ע"ש משמע דבעינן שיהיה בשניהם.

ועיין בחלת לחם בפתיחה לסי' ה' שהקשה על הרמב"ם מהירושלמי בפ"ק מ"ה שמשמע שכל העיסה חייבת וכן ראיתי בספר תבואת השדה לגרש"ז רווח שליט"א בפ"ד הערה 6 שנטה לדברי האחרונים מכח הירושלמי ופסק שכל העיסה חייבת, אומנם עיין בספר בי מדרשא על פסח עמ' קפה' שהביאו שם ליישב שיטת הרמב"ם ע"פ ביאור הגר"א בירושלמי עי"ש ויש בזה שתי נפק"מ וכמו שכתבנו לעיל וגם נפק"מ אם חילקו את העיסות בעודם בצק האם תפריש חלה זו שיש בה פחות מכשיעור ונראה בזה להל' שתפריש בלי ברכה לחוש לדברי האחרונים אבל ודאי לא לברך מחמת דברי הראשונים.

עוד בעניין הנ"ל בהפרשת חלה באפיית מצות

וגם נפק"מ בנדון זה אם נאמר שאמרי' בצירוף סל ע"מ לחלק לא מצטרף א"כ באפית מצות שלשים פחות מכשיעור כדי לפטור אז גם באופן שיתקנו שבכל צירוף סל אחד יקח כשיעור חלה יש לדון האם יוכלו לברך כיון שמבואר ברמ' וברשב"א דלעיל שבעינן שיהיה בשניהם כדי לחייב את כל העיסה וממילא שמא לוקחים כעת מהפטור מחלק אותו אחד שלא לוקח מהמצות שיעור

חלה אלא"כ נגיד ברירה בדרבנן בדבר שעיקרו מהתורה שנחלקו בזה הכס"מ פ"א מ"ה בתרומות והיש" והחזו"א.

ובעיקר הדין אם אמרי' בצרוף סל ע"מ לחלק עיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' מב') שהביא הרבה אחרונים שפוטרים בזה ותמה על השבט הלוי הסובר שהוי צירוף אפי' לעניין ברכה והסברא לפטור פשוטה שבעיסה לא אמרי' ע"מ לחלק לאחר אפיה כיון שמחוברת בעודה בצק הוה מחוסר מעשה לעניין החלוקה שתיהיה לאחר אפיה משא"כ הכא שבזמן הצרוף לאחר אפיה הוי ע"מ לחלק והבן.

מחלקה בבצק על דעת לחלקה לאחרים לאחר אפיה

וכבר רבים דנים בעושה עיסה גדולה כשיעור לחלקה לכברות פחות מכשיעור כל אחד כדי לחלק לאחרים לאחר אפיה, לכל אחד ככר אחד כגון במשלוח מנות או שאינה צריכה לאכילה לכל הכיכרות אלא שעושה עיסה גדולה בשביל לקיים המצווה ומחלקת לשכנותיה את הכיכרות לכל אחד כיכר האם הוי ע"מ לחלקה בצק או חשיב לאחר אפייה,

עיין בשו"ת מנחת יצחק ח"י סי 'קב' שנטה אחרי דברי הארץ צבי דזה חשיב מחלקה בצק, וכן בשולחן שלמה על פורים הביאו שהגרש"ז דן כן לגבי משלוח מנות שחשיב ע"מ לחלק אומנם לפי הפרישה שכתב מחלקה בצק לאחרים פרוש ליתן הבצק לאחרים ולפי הצל"ח המפורסם בברכות שכתב שכל שאפשר שיבוא לצירוף סל לאחר אפיה לא חשיב ע"מ לחלק ולפי הר"י קורקוס (ביכורים פ"ו הי"ט) דכל שמחלק לעצמו יש חשש שמא ימלך ולא יחלק לכן חייבת מעיקרא ולפי החזו"א כבר כתב שם המנחת יצחק שכל שאינו מקפיד לא חשיב ע"מ לחלק וכבר נתבאר לעיל שבעינן הקפדה המעידה על שינוי בעיסה וזה לא שייך הכא,

ולפי כל הנ"ל לא חשיב בכה"ג ע"מ לחלק וכן מורה ראב"ד ב"ב הגאון ר' צבי שבח רוזנבלט שליט"א, וכן הראוני שכתב בחזון עובדיה שבת ח"ב כתב שו"ת בעניין הנ"ל והעלה שם שמפרישה חלה בברכה ע"ש.

צירוף שתי עיסות באופן שלא מקפיד על הנשיכה אבל מקפיד על עירוב הסיעות

באופן שעשתה שתי עיסות שמקפידה עליהם שלא יתערבו לגמרי זב"ז אך לא מקפידה אם ינשכו זה בזה כגון עיסת לחם ועיסת עוגת שמרים רבים מסתפקים אם אפשר לצרף העיסות ע"י שינשכו זה בזה,

הנה בחלת לחם סי ה' בשיירי ברכה ס"ק טז' הוכיח ממש"כ מר"ן (שכו' ס"א) דפת נקי ופת קיבר אין מצטרפין משום שמקפידין בזה, ולכאו' הרי בנשיכה לא יחסר טעמו וחזותו וא"כ ודאי לא קפיד אלא ע"כ כיון דקפיד שלא יתערבו לגמרי חשיב קפידא שלא יצטרפו ואותה הוכחה תיהיה ממש"כ שם הרמ"א בשם התה"ד בעיסה אחת שיש בה כרכום ואחד שאין מצטרפין, וכ"כ בישועות יעקב ס"י שכו'.

מיהו עיין בחו"ב סי ג' סק"ד שהעלה שמקפיד היינו שמקפיד על נשיכתו שהרי עיסת חיטים ועיסת כוסמין סתמא דמילתא מקפדת על תערובתן דהא חזינן שעשתה עיסות נפרדות ובכל זאת מצטרפות כמבואר בסי כה' ס"א וכן מבואר בלשון הרמ' שהובא במרן שם ואם מקפיד שלא תיגע עיסה זו ולא תתערבב הרי דבעינן שיקפיד על תערובתו ונשיכתו ומש"כ מרן בהל' א' ואם ידוע שאין מקפידין על עירוב העיסות כוונתו שאין מקפידין על הנשיכה וזה נקרא ג"כ עירוב כיון שמקום הנשיכה מעורבב ותולשין זה מיזה, ולאחרונים הסוברים לעיל שבעינן שיקפיד על עירוב

העיסות עיין פיתחא זוטא כלל ה' אות ו' שתירץ דהא דנקט הרמב"ם לשון נגיעה וסיים בתערובת לומר דהקפדת נגיעה היינו תערובת ג"כ ולא נגיעה בלבד.

ועיין שפת אמת סי' שכו' שכתב שלשון הרמב"ם והשו"ע שכתבו ואם היה מקפיד שלא תיגע צ"ע דנראה דעיקר הקפידה היא שלא יהיה עיסה אחת ממש דמה לו בכך כשינשך הפת קיבר באינו קיבר עכ"ד ע"ש, וע"כ יש לדחוק כמש"כ הפיתחא זוטא.

וכבר ראיתי רבים שהוכיחו מהירושלמי דקאמר סתם אשה אחת אינה מקפדת ופריך אם אינה מקפדת למה היא עושה אותה בשני מקומות ומשני בשאין לה מקום ללוש והנה אם מקפדת היינו על הנשיכה איך רוצה הירושלמי להוכיח דמקפדת כיון דחזינן שלשה בב' מקומות הא אכתי לא שמענו רק שמקפדת על התערובת אבל שפיר י"ל דאין מקפדת על הנשיכה אלא ודאי הכל תלוי אם מקפדת על התערובת ודו"ק.

ובחו"ב שם הרגיש בירושלמי הנ"ל ונדחק ליישב לשיטתו שכוונת הירולשמי לשאול דחזינן שיש לה קפידא ואיך אמרי' דסתמא אינה מקפדת וצריך לברר סיבת קפידתה ושמא מקפדת גם על הנשיכה עי"ש, והנה מלבד שהוא דוחק הרי בירושלמי מסיים היה מקום ללוש והיא עושה אותן בשני מקומות מקפדת היא אלמא דהקפידה תלוי בקפידה על התערובות ודו"ק.

ונראה להל' שכל שמקפיד על עירוב העיסות אפי' שאינו מקפיד על הנישכה לא מצטרף ומ"מ עדיף שלא ליגרום צירוף בכה"ג שלא להיכנס במח' הנ"ל.

דינים העולים מכל האמור

א. שתי עיסות של שני נשים שנשכו זה בזה ומקפידות גם אפ יפרידו לאחר אפייה פטורות.

ב. בע"מ לחלק ויש בשל אחת מהן כשיעור וחילקו יפריש מהעיסה הקטנה בלא ברכה.

ג. מחלקה בצק על דעת לחלקה לאחרים לאחר אפיה מפריש בברכה.

ד. צירוף סל ע"מ לחלק מפריש בלא ברכה.

ה. במקפיד על העירוב של שני העיסות ולא על הנשיכה לא מצטרף.

שאלות ותשובות בהלכה

שאלות המגיעות דרך אתר המכון והתשובות שניתנו לפונים

תולעים

שאלתינו היא, האם ניתן לנקות ברוקולי וכרובית מתולעים? ומה לגבי ברוקולי קפוא?

תשובה: בירקות אלו כמות שהם, הדבר קשה עד בלתי אפשרי לבדיקה מחמת ריבוי הפרחים וריבוי נקודות המסתור, של החרקים שחלקם אוהבי חושך ופינות מסתור ונחבים שם. ניתן להוריד את הפרחים ולהשתמש רק בגבעולים לאחר שטיפה.

תוצרת קפואה קשה יותר לבדיקה כי הרכות של הירק מקשה על השטיפה והבדיקה. ועל כן יש לצרוך רק עם חותם כשרות של גוף הבקי בחרקים, המאשר כי התוצרת בחזקת נקייה מחרקים

כשרות תפוחי עץ המיובאים מחו"ל

שלום וברכה, באחד הסופרים בירושלים, (שם הפירות והירקות בהשגחה מהודרת), נכתבה מודעה לגבי תפוחי עץ המיובאים מחו"ל שאין השגחה על השעווה שמורחים על קליפת התפוח, רצינו לדעת האם יש לחשוש ואם כן באיזה סוגים של תפוחים ואם הבעיה קיימת בעוד דברים, כיוון שעד שראינו את המודעה לא ידענו כלל על קיום השעווה הנ"ל.

תודה רבה על כל העזרה.

תשובה: הציפוי משמש להברקה של מוצרי מזון שונים וביניהם התפוחים.

יש חומר הנקרא שלאק שמקורו הוא לאק היוצא מחרק שמשאיר על העצים ונאסף על ידי עובדים יחד עם החרקים שבו ומעורבב עם חומרים נוספים ועובר סינון, והנוזל הסופי הוא המשמש להברקה.

הגאון בעל אגרות משה התירו. ולפני מרן הגריש"א זצ"ל הוצגו נתונים כביכול בימינו המציאות שונה, ועל כן כתב לאסור.

בספרי תולעת שני חלק ראשון בפרק היוצא מן החי, הוכחתי שהמציאות של ימינו לא השתנתה, וההיתר של בעל האגרות משה שריר וקיים גם בזמנינו ללא שינוי.

ומכל מקום יש מחמירים ומשתמשים בציפוי סינטטי, ולכן מה שמגיע מחו"ל אין פיקוח על סוג הציפוי, ועל כן למחמירים יש צורך להסיר הקליפה.

אולם מעיקר הדין התפוח מותר באכילה עם הציפוי שעליו וכמבואר לעיל.

הפרחת אויר לענין ערלה

ברצוננו לשאול, כאשר מקלפים מהעץ קרום ראשוני [היבש] מגלים כמה עיניים בעץ, ואז ניתן לעטוף את הקרום באדמה ולשים עליו ניילון נצמד ונייר כסף למשך חצי שנה, לאחר מכן מוציאים

את הנייר כסף והניילון נצמד, חותכים את הגזע שהשתמשו בו ושותלים אותו באדמה. האם יש בזה ערלה?

תשובה: כל שתילה חדשה באדמה ללא גוש אדמה, שהעץ כבר קלוט בו, והיה מונח כל העת בעציץ נקוב כאשר הנקב רואה את האדמה, מחייב למנות שנות ערלה מחדש, מרגע השתילה באדמה.

כלאים - הרכבת משמש על עץ אפרסק

לכבוד הרב שניאור זלמן רווח ראש המכון למצוות התלויות בארץ, שלום וברכה, רצינו לדעת האם מותר להרכיב משמש על אפרסק הקנה היא 677, בברכה.

תשובה: שלום וברכה, כנת 677 היא כנה מוכלאת שדמיונה רב בכל הפרמטרים ההלכתיים לאפרסק ולכן מותר להרכיב עליה אפרסק, ואסור להרכיב עליה שקד.

משמש בכל אופן אסור להרכיב על כנה זו, שהיא מין אחר לחלוטין והיא כלאים יחד עם המשמש. בברכה ש.ז.ר.

מצוות הארץ בזמן הזה

שלום, הייתי שמח לדעת מהם מצוות התלויות בארץ הנוהגות בזמן הזה?

תשובה: אענה על מה שרגילים לצרף לכותרת מצוות התלויות בארץ:

תרומות ומעשרות על כל המכלול נוהג גם בזה"ז מדרבנן. אכילה בפועל לכהן איננה אפשרית בגלל עניני טומאה, אולם דברים של הנאה יכול הכהן גם בזה"ז. וכמו כן אכילה של מעשר שני בירושלים לא נוהג בפועל בזמן הזה. אלא מפרישים ומחללים.

הפרשת חלה - גם בזמן הזה מדרבנן.

ערלה - גם בזמן הזה מהתורה

חדש - גם בזמן הזה מהתורה

כלאים - גם בזמן הזה כל סוגי הכלאים

שביעית - בזמן הזה מדרבנן

מתנות עניים - כל סוגי המתנות הן בכרם, והן בתבואה ובשאר פירות נוהגים גם בזמן הזה [לא תמיד בפועל מתקיים כי אין עניים המגיעים לשטח לקחת, אבל ניתן לארגן זאת, ולהתחייב במצווה יקרה זו].

ביכורים - לא נוהג בזמן הזה

ערלה בפיטנגו

רצוננו לשאול, האם יש ערלה בפיטנגו [עץ טרופי]?

תשובה: בהחלט ככל העצים נוהג גם בו ערלה. אלא אם כן הוא נטוע רק לשם גדר בלבד, כמו שמצוי לעיתים בעצים אלו.

במצב כזה אם בכל אופן רוצים לאכול מן הפירות שיצאו מעצים אלו המשמים לגדר, מותר באכילה בכל גוונא.

ערלה וכלאיים

האם ניתן לסמוך על הכשרות של רבני המושבים על הפירות הגדלים בתחומם מבחינת ערלה וכלאיים אחר שנתברר שרוב עצי פרי של קיץ נותנים פירות בשנתן הראשונות. או שעדיף לקחת מחנוית שיש להם כשרות של הבד"ץ שלכם

תשובה: שלום וברכה, ראשית לא היה ולא נברא, פירות לא נותנים פירות בשנים הראשונות בשונה מפעם. כן שונה שהיום הנטיעה היא לא בגרעין אלא בגוש שהוא כבר בן שנה או יותר, ולא תמיד על פי ההלכה אפשר למנות שנות ערלה מתחילת הגוש.

חשוב לדעת שמה שעל פי ההלכה עדיין ערלה, לא קם ולא יקום רב בישראל שיתן כשרות, וצורת הכתיבה של השואל לא נכונה במחילה.

זאת ועוד, שרבני היישובים לא נותנים אישורים ללא שיש אישור אגרונומי על השטח, כי היום כל מדינת ישראל נבדקת על ידי אגרונומים ורק אחר כך יש אישור לתת כשרות.

אמנם לעיתים ובעיקר סוגיית דו שנתי כלומר חישוב זמן המשתלה נתון לרמות הידורים, ובזה כשרות הבדצים [לפחות חלקם] מקפידים שמחמת החששות לא לאשר דו שנתי בכשרות מהדרין שלהם, מה שברבנויות מאשרים על פי הוראת הרה"ר לישראל.

ולכן יש מקום להחמיר למעונין. אך לא מחמת עיקר הדין וכמבואר לעיל.

הפרשת תרומות ומעשרות

שלום וברכה, עצי פרי הגדלים בגינות פרטיות וחלק מפירות העץ יוצאים אל מחוץ לגדר ובעל הגינה מפקיר פירות אלו לכל מי שרוצה. שאלתי האם חייבים בתרומות ומעשרות. ואם כן האם צריך לברך. ומה בנוגע אם בעל הגינה מחליט לקטוף לעצמו האם הוא מתחייב בתרומות ומעשרות, תבורכו משמיים.

תשובה: פירות היוצאים מחוץ לגדר, ועדיין בעץ, אינם בגדר הפקר.

אולם אם בעל הבית הפקיר כדת וכדין לכל מאן דבעי ולא רק לשכנים או רק למישהו מסויים.

אכן כל הפירות שגדלו ונקטפו מחוץ לגדר הם הפקר ופטורים מהפרשת תרו"מ, ואפילו למי שהיה הבעלים לפני ההפקר.

חרקים בירקות

שלום וברכה, האם מסננת של 140 מ"ש בכשרות העדה החרדית מועילה לחרקים. לקחתי מספר פעמים נענע רגילה לאחר ששטפתי אותה טוב תחת זרם מים חזק השרייה למשך חמש דקות בחומר סטרילי וחליטה במים רותחים והעברתי דרך המסננת ולא מצאתי כלום. שאלתי האם זה מועיל לשאר סוגים של עלים. תבורכו משמיים

תשובה: כל רשת שהיא מעל 70 מש, מהודרת לכל הסינונים של כל סוגי העלים בלי יוצא מן הכלל. ולמעשה גם בפחות מזה זה כשר לכתחילה, אולם 70 מש יש מניעה מוחלטת של כל אשר יש לחשוש לו מבחינת חרקים.

יש לידע כי פעולה זו מותרת גם ללא כל התהליך שהזכרת. אלא לאחר שטיפה רגילה. אפשר להרתיח העלים עם מים. רק שהמעבר לכוס יהיה באמצעות מסננת. ובזה די ומהודר לכתחילה.

פרטי דינים בהרכבה

שלום לכבוד הרב.

שתלתי עץ תפוח בגינה ואיני זוכר מתי שתלתי אותו. ואיני יודע איזה סוג תפוח.

במשך כמה שנים (שנתיים אולי שלוש אולי ארבע) הוא לא הוציא פירות ולכן שאלתי רב אם אפשר להרכיב עליו עץ תפוח ואמר לי החכם שמותר.

בחודש אדר/ניסן השנה - תש"פ, הרכבתי על חלק מהענפים עץ תפוח ירוק.

ההרכבה נקלטה ואמר לי הרב שצריך לחכות שוב 3 שנות ערלה וכו'.

לאחר זמן מסויים ראיתי שעל ענפי העץ המקורי שאותם לא גזמתי יצאו פרחים וגדל עליהם תפוח וכפי הנראה כרגע הוא גם תפוח עץ ירוק.

זה המקרה ויש לי כמה שאלות שאשמח אם כבודו יכול לענות לי:

1. האם עברתי על איסור בזה שהרכבתי על העץ? שהרי בדיעבד לא היה צריך להרכיב?

2. האם מותר לאכול מהתפוח שיצא על העץ המקורי?

3. מה הדין לגבי הענפים שנקלטו בהרכבה? האם צריך לגזום אותם? אם הם יוציאו פירות בשנה הבאה מה יהיה דינם? האם הם בטלים לעץ המקורי ואפשר לאכול? האם מהענפים המקורים מותר לאכול ומהענפים המורכבים אסור? גם לא בטוח שמדובר בזן שהוא זהה של תפוח ירוק, אולי מדובר בשני זנים של תפוח.

מה אני אמור לעשות עם העץ הזה? ואולי יש שאלות נוספות שצריכות להישאל ואני כלל איני מודע להם.

תשובה: שלום וברכה, א. תפוח מכל זן על תפוח מכל זן, הם מין אחד ואינם כלאים זה בזה.

ב. אם עשית הרכבה כפי שתיארת, אינך צריך למנות שנות ערלה על הענף החדש כיון ש'ילדה בטילה בזקינה'.

ג. בוודאי שהיוצא מהעץ הישן אין בו בעייה של ערלה ומותר לאוכלם מיידית.

תשובות ב וג' כמובן בתנאי שעל העץ המקורי עברו כבר שנות הערלה.

הספק שהיה אמור להתעורר על העץ הותיק, האם הוא רוכב הנמצא על כנה אסורה, ובתפוח קיימים לעיתים נדירות, כיון שעל פי רוב הכנות הם ממיני התפוח והם מותרים. לכן הלכה למעשה גם העץ הישן וגם החדש מותרים משום כלאים, ואם עבר ערלה על המבוגר, גם הענפים החדשים היוצא מהם מותר ללא חשש ערלה, בהצלחה.

תולעים בדגי סלמון והרינג

שלום וברכה לכבוד הרב!

ברצוני לשאול האם בסתם דגי סלמון של הכשרויות המהודרות יש בעיה של תולעי "אניסקיס" או שהם נקיים מהם, ואם יש הבדל בין הכשרויות.

וכן לגבי הרינג, האם מה שתחת הכשרויות המהודרות הוא נקי מתולעים אלו או לא והאם משתנה בין הכשרויות.

נתעוררתי לזה מכיון ששמעתי שיש סלמון מיובא מנורווגיה שהוא נקי, וכן בהרינג שמעתי שיש שיטות לשומרו באופן שיהיה נקי ורציתי לדעת האם זה מה שמצוי בחנויות תחת הכשרויות המהודרות או לא.

יישר כח לעוסקים במלאכת קודש זו בנאמנות ומזכים את הרבים. יהי השם עמכם!

תשובה: דגי סלמון שמקורם מנורבגיה, אין בעיית תולעי אניסאקיס כיון שמקורם מכלובים ולא מהים הפתוח [וכן בכלובים ממדינות אחרות כגון צ״ילי ועוד]. ולכן אין לחוש לתולעים בבשר הדג. גם אם אין כשרות כלל או שיש את הכשרויות שאינן מקפידות על תולעים בדגים והם הרוב המוחלט של הכשרויות המהדרין היום.

מאידך יש כינה חיצונית שנמצאת על עור הדג ללא חדירה, ולכן לאחר שטיפה היטב וק״ו גירוד כל עור הדג אפשר להיות רגועים ולהשתמש ללא חשש.

דגי הרינג, לצערי אין כל אפשרות בטוח כולל כל הכשרויות וכל האופנים. הגם שיש אפשרות לכך אם יקחו את פילה הדג שמפולט כדג טרי, ולא כקפוא, וינקו מיד את דפנות הבטן, ולעיתים אכן יש עיבוד כזה והוא נקי, אדלצערי הרוב אינו עושה כך.

רק אציין שכמוצר סופי לאחר שהוא כבר חתוך ומוכן לאכילה, אופן הבדיקה קשה, ויש מגדולי ישראל שהתירו להתמש במוצר זה מחמת ספק ספיקא, שמא החתיכה שממנו עובד הייתה נקיה [שהממוצע שנותר בחתיכות הדג לפני עיבודו הוא פחות מרוב], ואף אם היה שמא בחיתוך לפרוסות הוא נחתך. ועוד שהבדיקה היא קשה ובכהאי גוונא כותב השפ״ד שבחיוב דרבנן אפשר להקל כשהבדיקה קשה ביותר. ובצירוף כל זה התירו בדיעבד את השימוש והאכילה. אולם הורה מרן הגריש״א זצ״ל שחלילה מחמת הצירופים הללו לתת הכשר על המוצר הזה.

וכיון שיש אפשרות לייצר ללא תולעים, מקווה אני שעוד יבוא יום וועדי הכשרות ינהיגו כך בפועל, בברכה ובהצלחה.

עצי אוכמניות במשתלה ובמטע

ראה מידע הלכתי עמוד 6 ומאמר הלכתי מקיף בגליון 148

פרי האוכמניות

יציאה של יחור מתחת פני האדמה (מטע בעציצים במרוקו) שיש למנות לו ערלה מחדש

הכנת השתילים במשתלה (בתוך מבנה ועל גבי בטון)

עציצים במשתלה (בדרך כלל ייחור אחד. ולעיתים שניים שעלו כך מתחילת הגידול)

עצי אוכמניות בשטח הגידול הסופי בעציצים ותחת רשתות

שני יחורים שעלו מן האדמה באופן שהגיע כך מהמשתלה